

בבית הדין לערעורים אוניברסיטת תל אביב

לפני: פרופ' אברהם טבח, יו"ר המותב
פרופ' ארנון לוטם
עו"ד דליה טל, נציגת הציבור

המערער (והמשיב שכנגד): ד"ר מחמוד כאל
ע"י ב"כ: עו"ד תמי אולמן
ועו"ד יעקב שלומוביץ

נגד

המשיבה (והמעררת שכנגד): אוניברסיטת תל אביב
באמצעות פרופ' יוסי עזר
ע"י ב"כ עו"ד ינון סרטל
עו"ד אסתי נדל
ועו"ד ספיר טובה

פסק - דין

יו"ר המותב: פרופ' אברהם טבח:

1. לפנינו פרשה עגומה ובמרכזה מעשי התנכלות והטרדה מינית חמורים, תוך ניצול יחסי מרות בין מנחה לתלמידתו, במשך מספר שנים.
2. המערער – מרצה בכיר בחוג ללימודי הערבית והאסלאם וראש החוג מיום 1.9.2013 ועד השעייתו – הורשע בבית הדין המשמעתי של הסגל האקדמי של אוניברסיטת תל אביב (להלן – בית הדין קמא או בית הדין), ביום 3.1.2019, פה אחד, בביצוע עבירות המשמעת הבאות: הטרדה מינית לפי סעיף 3.7 לתקנון מערכת בירור ושיפוט פנימי לסגל האקדמי באוניברסיטת תל אביב (תשמ"ח) (להלן – התקנון או תקנון המשמעת), התנהגות שאינה הולמת איש סגל אקדמי לפי סעיף 3.6 לתקנון

המשמעת, התנכלות לפי סעיף 3.7 לתקנון המשמעת וקיום יחסים אינטימיים ללא דיווח מתאים לפי סעיף 3.8 לתקנון המשמעת.

3. בעקבות הרשעתו בדין המשמעת, נגזר על המערער, ביום 19.2.2019, שוב פה אחד, עונש של פיטורים מעבודתו באוניברסיטה, שבעקבותיו פוטר המערער מהאוניברסיטה.

4. על פסק הדין הוגש ערעור מצד המערער ועל גזר הדין הוגש ערעור שכנגד מצידה של המשיבה.

5. לאחר שעיינתי בהכרעת דינו המפורטת של בית הדין קמא, במסכת הראיות שעמדה בפניו, בנימוקי הערעור והערעור שכנגד ובתשובות שהגישו הצדדים, ולאחר ששקלתי בטענות הצדדים בדיונים אשר נערכו בפנינו, הגעתי לכלל מסקנה שיש לדחות את ערעור המערער על הכרעת הדין כמו גם על גזר הדין, אך לקבל באופן חלקי את ערעור המשיבה על גזר הדין ועל קולת העונש כך שבנוסף לעונש הפיטורים שהושת על המערער על ידי בית הדין ישללו ממנו גם 50% מפיצויי הפיטורים להם הוא היה זכאי, הכל כפי שיפורט וינומק להלן, וכך אציע לחבריי לעשות.

רקע וההליכים בבית הדין קמא:

6. ראשיתה של פרשה זו בשנת 2008, בעת שסטודנטית קורבן מעשיו של המערער (להלן – המתלוננת) היתה תלמידה מן המניין לתואר שני-מחקרי במדעי הדתות, לימודי הערבית והאסלאם. בראשית הדרך המתלוננת שימשה כעוזרת מחקר של המערער בהעסקה ארעית לפי שעות, שעניינה סיוע למערער באיסוף חומר על [REDACTED]. החל משנת 2010 החלה המתלוננת ללמוד לקראת תואר דוקטור לפילוסופיה בבית-הספר למדעי התרבות באוניברסיטה כאשר המערער משמש כמנחה שלה.

7. המתלוננת הגישה תלונה כנגד המערער בדבר הטרדה מינית שהתבררה על-ידי נציבת הקבילות לענייני הטרדה מינית באוניברסיטה דאז, פרופ' תמר ברוש (להלן – הנציבה). הליך הבירור של הנציבה העלה כי בין המערער למתלוננת התקיימה מערכת יחסים אינטימית בזמן שהמערער שימש כמנחה של המתלוננת בעבודת הדוקטורט שלה, כלומר בעת קיומם של יחסי מרות בין המערער למתלוננת. עוד עלה שהמערער כרך את

הנחייתו ביחסים האינטימיים, בדרך של איומים שמהם השתמע כי אם לא תיעתר לו המתלוננת לא יאשר את הדוקטורט או פרקים בו.

8. בעקבות ממצאי הנציבה, והמלצת רקטור האוניברסיטה דאז פרופ' ירון עוז, הגישה המשיבה ב-2017 כתב תביעה לבית הדין המשמעתי לעובדי הסגל האקדמי של אוניברסיטת תל אביב. כתב התביעה פירט מכלול של אירועים שונים, לרבות קיום יחסי מין בין המתלוננת למערער בשנים 2013-2015, וייחס למערער עבירות של הטרדה מינית והתנכלות, קיום יחסים אינטימיים במסגרת יחסי מרות ואי-דיווח עליהם, והתנהגות שאינה הולמת איש סגל (סעיפים 3.6-3.8 לתקנון המשמעת).

9. לאחר ניהול הליך הוכחות מקיף וארוך ניתנה הכרעת הדין, על פיה החליט מותב בית הדין – יו"ר המותב פרופ' מיגל דויטש, נציגת הציבור, עו"ד גלי בהרב-מיארה וד"ר אנליה שלוסר – להרשיע פה-אחד את המערער במעשים ובעבירות שיוחסו לו, למעט במעשה אחד.

10. בית הדין קמא דחה את גרסת המערער, לפיה לא התקיימו בינו לבין המתלוננת יחסים אינטימיים כלל. בית הדין קבע כי עדותו של המערער היתה "בלתי-מהימנה בעליל" (סעיף 19 להכרעת הדין). מנגד, סבר בית הדין כי – ככלל – עדותה של המתלוננת היתה מהימנה ו"עקבית", תוך ש"סימני אמת ניכרו במהלך עדותה" (סעיף 16 להכרעת הדין). בית הדין קיבל, איפוא, את מרבית הטענות העובדתיות שנמנו בכתב התביעה. בפרט, בית הדין קבע כי התקיימו האירועים הבאים, שיוחסו למערער בכתב התביעה:

10.1 בנובמבר 2012, במסגרת כנס במכון ואן ליר בירושלים, המערער נכנס לחדרה של המתלוננת במלון, פשט את חולצתו ודרש ממנה לקיים עמו יחסים אינטימיים כתנאי למעבר לשלב הבא בדוקטורט. המתלוננת סירבה, עזבה את חדרה ולנה באותו לילה במקום אחר. בעקבות אירועים אלה נזף המערער במתלוננת, במשרדו באוניברסיטה.

10.2 בינואר 2013 המערער זימן את המתלוננת למשרדו באוניברסיטה, והראה למתלוננת חוות דעת שלילית שהתקבלה על הצעתה לדוקטורט. באותו מעמד המערער נעל את דלת חדרו ורכן לעברה, כאשר המתלוננת הודפת אותו ויוצאת מחדרו. לאחר מכן, המערער הרגיע את המתלוננת וביקש שתבצע הפסקת לימודים בשל "בעיות אישיות" ושלא תספר שהיא קראה את חוות-הדעת.

10.3 לאחר מספר חודשים בהם סייע המערער למתלוננת בתיקון ההצעה, פגשה המתלוננת את המערער במשרדו באוניברסיטה, מתוך רצון לחזור לדוקטורט. המערער נעל את דלתו וקיים עם המתלוננת יחסי מין שבסופם שיתף אותה שכעת היא יכולה לחזור ללימודים.

10.4 לאחר חזרתה של המתלוננת ללימודים, בין השנים 2013-2015 המערער קיים עם המתלוננת יחסי מין במועדים שונים ובמקומות שונים (כגון, משרדו של המערער באוניברסיטה, דירת מגורי בנו ברמת-אביב ובבית מלון). במהלך תקופה זו המערער איים על המתלוננת שהמשך הדוקטורט שלה – ואישור פרקים בו – מותנה בהיערות אליו.

בית הדין קמא זיכה את המערער מחמת הספק מהעבירות שיוחסו לו בגין מקרה נפרד של הנחת יד על ברכה של המתלוננת בעת שהיתה עוזרת מחקר (סעיף 23 להכרעת הדין).

11. בגזר הדין, מיום 19.2.2019, שניתן אף הוא פה אחד, הושת על המערער עונש של פיטורים. נקבע כי "בנסיבות החמורות במיוחד של העבירות שבוצעו בענייננו . . . אין מקום להמשך העסקתו של הנתבע באוניברסיטה" (סעיף 8 לגזר הדין). בית הדין דחה את טענת המערער כי נדרש אישור הסנאט לפיטוריו – כנוסחו של סעיף 4.2 לתקנון שבוטל בתיקון לתקנון משנת 2016 (להלן – התקנון הישן). כך, משום שההוראה המבטלת היא הוראה דיונית, שאינה פוגעת בזכויותיו המוקנות של המערער (סעיפים 9-13 לגזר הדין).

12. מנגד, בית הדין לא מצא לנכון לשלול את זכויותיו של המערער לפיצויי פיטורים, כך, על אף ההסמכה בתקנון, ועל אף ש"חומרת העבירות עשויה הייתה... להצדיק שקילה של שלילה חלקית מסוימת של פיצויי פיטורים" (סעיף 14 לגזר הדין). קביעתו של בית הדין קמא הושתתה על כך שהמשיבה לא הוכיחה עובדת קיומו של הסדר קיבוצי המאפשר לשלול פיצויים אלו, בהתאם לדרישת סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים, תשכ"ג-1963 (להלן – חוק פיצויי פיטורים). לבסוף, נדחתה עתירת המשיבה לשיפוי כספי מהמערער (סעיף 15 לגזר הדין).

13. המערער ביקש כי בית הדין קמא יורה על עיכוב ביצוע העונש כמו גם על אי פרסום שמו בהכרעת הדין ובגזר הדין עד להכרעה בערעור. בית הדין דחה את בקשת

עיכוב ביצוע עונש הפיטורים (סעיפים 24 ו-26 לגזר הדין) אך קיבל את בקשת המערער ששמו לא יפורסם עד להכרעה בערעור (סעיף 25 ו-26 לגזר הדין).

טענות הצדדים בערעור

14. המערער מעלה טענות רבות כנגד הכרעת הדין וגזר הדין. כנגד הכרעת הדין טענותיו העיקריות הן כי בית הדין קמא היה מוטה לטובת המתלוננת, חרג מהשיטה האדוורסרית וחקר את המערער ב"חקירה צולבת" בעוד שלא עשה כן בחקירת המתלוננת (פרק ב', סעיף 1, להודעת הערעור); כי על ערכאת הערעור להתערב בממצאי מהימנות העדים והעובדה של בית הדין (פרק ב' סעיפים 8-2 להודעת הערעור); ובפרט כי אין להאמין לגרסת המתלוננת, בין היתר, שכן יש בגירסתה אי דיוקים וסתירות שמעיבות על ההרשעה (פרק ג' להודעת הערעור); כי הסקת המסקנות של בית הדין שגויה (פרק ב' סעיף 8, פרק ג' סעיפים 54-56 ו-61-62 להודעת הערעור); כי ניתן משקל יתר לעדויות מפי השמועה ופרשנות שגויה של עדויות אחרות (פרק ג' סעיפים 49-53 וכן 68-105 להודעת הערעור); כי המשיבה לא הרימה את נטל ההוכחה באשר לקיום יחסי המין בין המערער למתלוננת בדירת בנו של המערער (פרק ג' סעיפים 31-32 להודעת הערעור) ובבית המלון (פרק ג' סעיפים 33-35 להודעת הערעור); כי קיימת בעייתיות רבה בהתנהלות הנציבה, שמשליכה על האפשרות להרשיע את המערער (פרק ג' סעיפים 70-80 להודעת הערעור).

15. כנגד גזר הדין טענותיו העיקריות של המערער הן כי עונש הפיטורים בטל שכן נדרש היה לקבל את אישור סנאט האוניברסיטה טרם פיטוריו של המערער, ושגזר הדין מטיל עליו עונש רטרואקטיבי (פרק ד' סעיפים 7-1 להודעת הערעור). לחילופין, טוען המערער טענות שונות באשר לחומרת העונש (פרק ד' סעיפים 8-15 להודעת הערעור).

16. המשיבה מנגד סומכת ידה על עיקרי פסק הדין, שעומד לשיטתה על יסודות מוצקים. באשר לגזר הדין, עליו המשיבה מערערת, נטען כי חומרת המעשים בהם הורשע המערער צריכה לבוא לידי ביטוי בענישה. לטענת המשיבה שגה בין הדין קמא בקביעתו שלא הוכחה בפניו קיומו של הסדר קיבוצי המסדיר את נושא שלילת הפיצויים (חלק שלישי להודעת הערעור מטעם המשיבה), וכי העונש הראוי במקרה דנן הוא שלילה מלאה של פיצוי הפיטורים (חלק שלישי, תת-חלק ה', סעיפים 55-68 להודעת הערעור מטעם המשיבה).

17. המערער – המשיב שכנגד – סמך את ידו על עמדת בית הדין קמא בעניין זה, וטען, בין השאר, כי המשיבה הציגה לעניין זה ראיות באשר לקיומם של הסדרים קיבוצים שלא הובאו בערכאה הקודמת (סעיף 6 לתשובת המערער להודעת הערעור מטעם המשיבה).

ההליכים בפני בית דין זה והליכים נוספים

18. בסמוך להגשת הערעור, הגיש המערער בקשה לעיכוב פרסום שמו בהתאם להחלטת בית הדין קמא ובנוסף בקשה נוספת לעיכוב ביצוע גזר הדין (כלומר – לעיכוב פיטוריו). בהחלטת מיום 20.3.2019 קיבלתי את הבקשה הנוגעת לאי פרסום שמו של המערער עד להכרעה בערעור בהתאם להחלטת בית הדין קמא אך דחיתי את הבקשה לעיכוב ביצוע גזר הדין.

19. ביום 6.6.2019 התקיים דיון במעמד הצדדים בו טען המערער. ביום 19.8.2019 צפוי היה להתקיים דיון נוסף, משלים, במעמד הצדדים. עם תחילתו של אותו דיון ביקש המערער לפסול את יו"ר המותב – ובקשתו נדחתה. יחד עם זאת, החליט המותב לא להמשיך את הדיון עד אשר המערער ימצא את סעדו כנגד דחיית בקשתו לפסילת יו"ר המותב. ואכן, בגין דחיית בקשת הפסילה הגיש המערער תביעה (לסעד הצהרתי) לבית הדין האזורי לעבודה (סע"ש 19-09-43075), תביעה שנדחתה ביום 27.6.21 על ידי השופטת הרמל. ביום 21.11.2021 התקיים דיון נוסף בו נשמעו טענות משלימות הן מצד המערער והן מצד המשיבה.

20. להשלמת התמונה נוסיף כי לפרשה עגומה זו הסתעפות במישור הפלילי. טרם התפוצצות הפרשה המתלוננת שלחה מכתבים אנונימיים לבן זוגה של סטודנטית אחרת של המערער ולמקום עבודתה. במכתבים אלו טענה המתלוננת כי המערער מקיים יחסי מין עם אותה סטודנטית. בנוסף, המתלוננת השאירה הודעה במענה הטלפוני של אשתו של המערער, על כך שהמערער מקיים יחסי מין עם סטודנטיות. בגין שליחת המכתבים הוגשה על ידי אותה סטודנטית תלונה במשטרה, שסופה בהודאת המתלוננת והרשעתה בהליך פלילי בגין עבירות של פגיעה בפרטיות. במקביל, נציין כי תלונה שהגישה המערערת במשטרה כנגד המערער (לאחר שהוגשה כנגדה התלונה בשל שליחת המכתבים), בגין בעילה שלא בהסכמה, לא בשלה להליך פלילי.

דיון והכרעה

21. כאמור, עיינתי בהכרעת דינו המפורטת של בית הדין קמא, במסכת הראיות שעמדה בפניו, בנימוקי הערעור והערעור שכנגד ובתשובות שהגישו הצדדים, ושקלתי את טענות הצדדים כפי שהוצגו בדיונים אשר נערכו בפנינו. הגעתי לכלל מסקנה, כי יש לדחות את הערעור של המערער על הכרעת הדין ועל גזר הדין על כל חלקיו. מנגד הגעתי למסקנה כי יש לקבל את ערעור המשיבה על קולת העונש וכי יש לגזור על המערער בנוסף לעונש הפיטורים גם שלילה של 50% מפיצויי הפיטורים להם הוא היה זכאי, וכך אציע לחבריי לעשות. להלן אפרט את נימוקיי להחלטות אלה.

טענות ביחס להכרעת הדין

טענות לפגמים בהליך בבית הדין

22. המערער טוען, בפתח דבריו, כי יש להפוך את פסק הדין של בית הדין קמא, שכן בית הדין היה מוטה לטובת המתלוננת, חרג מהשיטה האדוורסרית, חקר את המערער כ"שופט חוקר" בחקירה צולבת, והכל תוך פגיעה בהגנתו וגרימת עיוות דין. טענה זו חסרת כל בסיס ויש לדחותה.

23. בפתח הדברים אציין כי ההליך המשמעתי אינו הליך פלילי ובוודאי שאינו הליך פלילי "רגיל". יש לו כללי פרוצדורה כמו גם כללי ראיות גמישים. כך, סעיף 18 לתקנון קובע כי "הליך השיפוט בערכאה ראשונה יהיה על דרך של הצגת ראיות וחקירת עדים כשיושב ראש המותב יקבע את סדרי הדין ואת אופן הצגת הראיות וגביית העדויות בדרך שתיראה לו צודקת ויעילה", ובלבד שיישמרו כללי ליבה של הוגנות פרוצדורלית, כמו למשל, "הודעה מוקדמת סבירה על מועד הדיון" (סעיף 18.1. לתקנון) או הגבלות מסוימות על דיון בהעדר הנתבע (סעיף 18.2 לתקנון). ואכן, סעיף 18.5 לתקנון, שמגדיר את כללי הראיות, קובע רק כי "תינתן לשני הצדדים אפשרות סבירה והוגנת להציג ראיותיהם ולהעלות טענותיהם".

אפשרות כזו התקיימה בענייננו במלואה. הצדדים ניהלו דיונים רבים בהם ניתנה לצדדים ובפרט למערער האפשרות לחקור חקירה נגדית את העדים. עיון בפרוטוקולים אינו מלמד כלל כי בית הדין היה מוטה לטובת המתלוננת. עיון בפרוטוקולים מלמד שהמערער – באמצעות באת כוחו – ניצל בהחלט את האפשרות שניתנה לו לחקור חקירה נגדית את העדים ובפרט את המתלוננת והוא לא הותיר אבן ראייתית לא הפוכה. המערער לא ביסס בטעונו כיצד קופחה הגנתו כתוצאה מאופן ניהול ההליך בבית הדין.

התערבות בקביעות מהימנות וממצאי עובדה

24. טענות המערער מופנות, בעיקרן, כלפי קביעות מהימנות וממצאי עובדה בהכרעת דינו של בית הדין קמא. בקליפת האגוז המערער מבקש וחוזר ומבקש מערכאת הערער שנדחה את קביעותיו של בית הדין כי עדותה של המתלוננת היתה – ככלל – מהימנה ו"עקבית", וכי עדותו של המערער היתה בלתי-מהימנה בעליל. לטענתו של המערער עליה הוא חוזר בווריאציות שונות (ולעיתים זהות) לאורך כל הודעת הערער, מדובר במתלוננת מניפולטיבית, שאינה דוברת אמת, שהעידה על עצמה כי שיקרה ולכן אין להאמין לה כלל ועיקר, מתלוננת שהורשעה בשליחת מכתבים אנונימיים ובהם טענות שקריות לכך שהמערער מקיים יחסי מין עם סטודנטית אחרת, מתלוננת שבעדותה התגלו אי דיוקים, סתירות ותהיות רבות, ולכן יש לדחות את עדותה (ראו, למשל, חלק ג' להודעת הערער, ובפרט סעיפים 8, 9, 13, 26, 34, 38, 57, 65, 82, 83, 90, 91, 94, 100, 101 כמו גם הפרוטוקול מיום 6.6.2021, שהתקיים בערעור).

25. תקנון המשמעת לא קובע את היקף ההתערבות של בית הדין לערעורים בהחלטה של בית הדין קמא. יחד עם זאת, ההלכה המקובלת היא שבית משפט לערעורים אינו בודק מחדש את ההרשעה אלא את כשרותו של פסק הדין המרשיע, כדברי השופט זילברג בעניין **יעקובוביץ'** (ע"פ 125/50):

"אין בית המשפט לערעורים בודק מחדש את צדקתו או רשעתו של הנאשם, הוא בודק את - כשרותו או פסלותו של פסק דין! ואין זה משחק מילים בעלמא, כי רב ההבדל וגדול השוני: בין בחינת אמיתות המעשים שיוחסו לנאשם, לבין בחינת נכונות הדרכים בהם הלך בית המשפט דלמטה . . . בית המשפט לערעורים לא . . . 'ירשיע' את פסק הדין, אם ליתן להיאמר כך, באין ליקוי סמכות, דיון, פסולי עדות, טעות דבר הלכה ודומיהם - אלא אם כן שוכנע, כי הסקת המסקנה ההיא על ידי בית המשפט דלמטה היתה, מבחינה הגיונית, פסולה בתכלית. 'פסולה בתכלית' מבחינה הגיונית, פירושה: מסקנה חסרת שחר, אבסורד לכל, ולא כאשר היא רק 'אינה נראית' לשופטי בית המשפט לערעורים" (עמ' 560-561 לפסק הדין).

26. בנוסף, ההלכה המשפטית באשר להיקף ההתערבות של בית משפט לערעורים, ובכלל זה בית דין לערעורים, בממצאים שבעובדה, ובמיוחד מהימנותם של עדים, כפי

שנקבעו על ידי הערכאה הדיונית, היא ברורה, וחזר עליה בית המשפט העליון פעמים רבות. כך, למשל, בעניין **יומטוביאן** (ע"פ 9352/99) מציין בית המשפט העליון מפי השופט זמיר כי:

"ההלכה היא, שהביקורת של בית משפט לערעורים על ממצאים עובדתיים שנקבעו על ידי הערכאה הדיונית הינה מצומצמת ביותר, והיא מצומצמת עוד יותר לגבי ממצאים עובדתיים שנקבעו על ידי הערכאה הדיונית על יסוד התרשמות ישירה מן העדים. הלכה זאת נקבעה בבית משפט זה כבר בימים ראשונים... היא נשנתה, מאז ועד היום, בפסקי דין רבים מספור... אף אין היא מיוחדת לישראל, אלא מקובלת גם בשיטות משפט אחרות, הדומות לשיטה הנוהגת בישראל." (פיסקה 5 לפסק הדין)

ובעניין **פלוני** (ע"פ 4327/12), אומר בית המשפט עליון מפי השופט שוהם:

הלכה מושרשת היא כי לא בנקל יתערב בית משפט שלערעור בקביעות מהימנות וממצאים עובדתיים של בית משפט קמא. הנחת המוצא היא כי ערכאת הערעור, חסרה את הכלים להתרשם באופן בלתי אמצעי מהעדויות שנשמעו בפני הערכאה הדיונית, ומסקנותיה מתבססות, ככלל, אך על החומר הכתוב המונח לפניה (פיסקה 13 לפסק הדין).

27. הגיונה של הלכה זו נעוץ בכך שהערכאה הדיונית שמעה את העדים והתרשמה מהם באופן בלתי אמצעי הן בחקירה הראשית והן בחקירה הנגדית, ובכך יש לה יתרון מובנה ומובהק על פני ערכאת הערעור, שלא שמעה את העדים ולא התרשמה מהם אלא קראה את עדותם בפרוטוקולים בלבד. לפיכך, הלכה זו תקפה ביתר שאת בעבירות מין כאשר מדובר במקרים רבים במצבים של גרסאות סותרות ומצב של עדות מול עדות, כפי שהסביר בית המשפט העליון מפי השופט שוהם בעניין **פלוני** (ע"פ 4327/12):

הלכה זו מקבלת משנה תוקף עת עסקינן בערעור על הרשעה בעבירות מין. עבירות אלו מתרחשות, ככלל, בחדרי חדרים ובהעדר עדי ראיה, ועל הערכאה הדיונית להכריע בין שתי גרסאות עובדתיות סותרות, האחת של הנאשם והשנייה של קורבן העבירה, כאשר גרסאות אלה אינן נתמכות, בדרך כלל, בראיות אובייקטיביות. בנוסף, עדותו של הקורבן בבית המשפט, הינה, לרוב, ומכורח הנסיבות, עדות שאינה בהירה,

עקבית או קוהרנטית. בנסיבות אלו, מתחזקת המסקנה כי על ערכאת הערעור, שאינה נחשפת לעדויות אלה, ונעדרת יכולת לעמוד על שפת גופו של הקורבן, טון דיבורו ויתר אותות האמת שבעדותו, למשוך את ידה, ככלל, מהתערבות בממצאי מהימנות ועובדה שנקבעו על-ידי בית משפט קמא (פיסקה 13 לפסק הדין).

28. בעניין **יומטוביאן** מסביר בית המשפט העליון כי למערערים שהורשעו בדין, והמקרה בענייננו מוכיח, יש נטייה מובנית להתעלם מהלכה זו, ולפיקך על בתי המשפט לערעורים לעמוד עליה.

“ומדוע ראיתי לנכון להציג עכשיו הלכה זאת, אף שהיא קיימת עמנו מימים קדמונים, ודומה שהיא מוסכמה שאינה צריכה ראייה? משום שבפועל הלכה זאת עדיין עומדת למבחן, ואף נתונה בסכנה, דבר יום ביומו. דבר רגיל הוא שבעל דין מגיש ערעור כאילו הלכה זאת אינה קיימת כלל, או שהוא מנסה להשחיל את הערעור דרך פתח צר של חריג להלכה, כשהוא נאחז לעתים, כטובע בקש, בפסק דין בו לכאורה בית המשפט סטה מן ההלכה. אכן, אפשר להבין בעל דין שהורשע על ידי בית משפט, ואין לו סיכוי בערעור אלא אם ימוטט קביעות עובדתיות שנעשו על ידי בית המשפט, שהוא מנסה לתקוף גם אמינות של עדים. אך צריך שגם הוא יבין את המגבלות של ערכאת ערעור. ומוטב מוקדם מאשר מאוחר. לכן יש טעם להוציא את ההלכה מן הגנזך מפעם לפעם, לנער ממנה את האבק ולהציג אותה לעין כל נקיה ורעננה.” (פיסקה 7 לפסק דין).

ואכן, עלינו להבטיח את קיומה של הלכה זו.

29. להלכה לפיה לא בנקל יתערב בית משפט לערעורים בממצאים עובדתיים ובהערכת מהימנות של הערכאה הדיונית, כמו לכל הלכה, ישנם חריגים, חריגים מצומצמים. אלה כוללים מצבים בהם הערכאה הדיונית לא התרשמה מן העדים באופן בלתי אמצעי או שקביעותיה בלתי סבירות בעליל או שנפלה בהערכתה טעות משמעותית. עמד עליהם בית המשפט העליון בעניין **מתאמיד** (ע"פ 502/10):

”כך הוא הדבר, כאשר מסקנות הערכאה המבררת אינן מושתתות על התרשמותה מהעדים אלא על ראיות בכתב או על שיקולי הגיון בלבד, באופן שאינו מקנה לה יתרון על פני ערכאת הערעור [...] חריגים נוספים קיימים מקום שקביעותיו של בית משפט קמא הינן בלתי סבירות בעליל [...] או כאשר נפלה טעות משמעותית בהערכת מהימנות העדים שנשמעו בפניו, באופן המבטל את העדיפות המוקנית לו, על דרך הכלל” (פיסקה 13 לפסק הדין).

האם מתקיים חריג מחריגים אלה בענייננו ?

30. לאחר שעיינתי באופן מעמיק בפסק הדין של בית הדין קמא, הגעתי לכלל מסקנה שאין מקום להתערב בממצאיו העובדתיים ובקביעותיו לגבי מהימנות העדים ובפרט קביעותיו לגבי מהימנותה של המתלוננת ואי מהימנותו של המערער, וכי מקרה זה אינו נופל לאיזה מן החריגים להלכה שנקבעו בפסיקה.

31. בית הדין קמא בחר להרשיע את המערער ברוב המוחלט של המעשים והעבירות שיוחסו לו, למעט מקרה אחד של הנחת יד על ברכה של המתלוננת, וגם במקרה זה הזיכוי נעשה מחמת הספק ולא מבלי שהיו לבית הדין לבטים. הכרעתו של בית הדין מבוססת בעיקרה על התרשמותו הבלתי אמצעית ועל אותות האמת שנגלו בפניו לפיהן גירסת המתלוננת ככלל מהימנה, ולעומתה גירסתו של המערער אינה אמינה בעליל. הכרעתו של בית הדין נעשתה לאחר שהוא הזהיר את עצמו והביא בחשבון את אי הדיוקים והסתירות המסוימות שעלו מעדותה של המתלוננת כמו גם את העובדה שהמתלוננת הורשעה בהליך פלילי ונמצאה משקרת בעניין שליחת המכתבים האנונימיים. הכרעתו של בית הדין נעשתה לאחר שהוא מצא לה ראיות תומכות בחומר שהיה מונח בפניו. הגעתי למסקנה שהכרעותיו של בית הדין מבוססות היטיב בחומר הראיות ובהיגיון הבריא, ולא מצאתי מקום להתערב בהם. אפרט:

32. ראשית, בית הדין קמא ערך ישיבות רבות בהן נשמעו עדי הצדדים, והתרשם מהם באופן בלתי-אמצעי. בפרט בית הדין התרשם מעדותה של המתלוננת, שעברה כדבריו חקירה נגדית יסודית ונסרקה ב”מסרקות ברזל” (פיסקה 7 לפסק הדין), כי היא היתה ככלל אמינה ו”עקבית”, בלשונו של בית הדין:

“עדות המתלוננת ביחס לאירועים מושא התביעה בענייננו, במהלך חקירותיה הארוכות בבית הדין, הייתה עקבית ותאמה ב'גרעין הקשה' שלה אימרות דומות שלה. האירועים תוארו על-ידיה בפירוט וסימני אמת ניכרו במהלך עדותה. ניכרו היטב במתלוננת, כאשר היא תיארה את הקשר עם הנתבע, תחושות העלבון, הבושה וההשפלה שהיא חוותה בתקופה הנדונה עקב הקשר המיני הנטען. היא סיפקה פרטים קונקרטיים, דוגמת דרישת הנתבע לכך שהיא תקיים עמו יחסים 'כמו שהן עושות'... קונקרטיזציה גבוהה, החוזרת על עצמה שוב ושוב, באימרות שונות, היא יסוד חשוב בהערכת מהימנות. המתלוננת הייתה נרגשת ונבוכה מן הצורך לחשוף בבית הדין את פרטי הקשר ולשוב ולהתייחס אליהם, ולא עשתה כן בקלות דעת ובחפץ-לב, אלא מתוך הבנה כי אין מנוס מכך על-מנת לאפשר את בירור מהימנותה בנדון” (פיסקה 16 לפסק הדין, ההדגשות הוספו א.ט.).

הנה כי כן, בית הדין קמא מבסס את הכרעתו בדבר מהימנותה של המתלוננת על התרשמותו הבלתי אמצעית מעדותה.

33. מן הצד השני, בית הדין קמא מצא את גירסתו של המערער, שכאמור הכחיש ועדיין מכחיש באופן גורף קיומם של יחסים אינטימיים בין הצדדים בכלל, כגירסה בלתי מהימנה בעליל. בלשונו של בית הדין:

“עדותו של הנתבע היתה בלתי-מהימנה בעליל. הוא נקט גישה מיתממת וסתר את עצמו ואת עדותו באימרות קודמות. הוא סיפק הסברים תלושים ובלתי-סבירים בהיבטים שונים, הנוגדים עדויות אחרות תשובותיו היו בבירור מתחמקות, וגרסתו ה"מתגלגלת" בלתי אמינה. עדותו – תוכנה ואפיוניה – סיפקה חיזוקים חשובים לגרסת המתלוננת. הכחשתו הגורפת . . . ביחס לעצם קיום היחסים האינטימיים פועלת לרעתו” (פיסקה 19 לפסק הדין).

גם אם בית הדין קמא לא מפרט את הסימנים לכך, ברי כי קביעתו שעדותו של המערער בלתי מהימנה בעליל, נובעת מהתרשמותו הבלתי אמצעית.

ואכן, בית הדין קמא מסכם ואומר:

”פסק-דיני זה נסמך ברובו המכריע על עדויות מפורטות אשר הושמעו בבית הדין עצמו, ואשר התקיימו לגביהן בבית הדין חקירות נגדיות יסודיות. גרסת המתלוננת הועמדה למבחן במשך ישיבות ארוכות, תוך התרשמות ישירה של בית הדין מן המהימנות, וכאשר ב”כ הנתבע אינה מותירה אבן על אבן בחקירה הנגדית. כך גם לגבי עדות הנתבע ועדותם של עדים רבים נוספים. לא ברור כיצד חקירה יותר לעומתית של הנציבה מול המתלוננת הייתה מניבה עובדות אשר לא נחשפו בפני בית הדין, בתום החקירה הארוכה בפני בית הדין. לא על האמון של הנציבה בגרסת המתלוננת מושתת פסק דין זה, אלא על האמון של בית הדין עצמו, לאחר התרשמות ישירה מן העדויות. זאת, בצד הסתמכות על הודעות מסוימות בחקירות משטריות.” (פיסקה 146 לפסק הדין).

האם נפלה טעות משמעותית בהערכתו של בית הדין קמא?

34. בית הדין קמא היה ער ונתן משקל להתנהלותה הפסולה של המתלוננת בכל נושא שליחת המכתבים האנונימיים בהם האשימה את המערער בכך שהוא מקיים יחסי מין עם סטודנטית אחרת. התנהגותה זו של המתלוננת לא הניעה את בית הדין לפסול את עדותה או ליתן לה משקל אפסי אלא הביאה לכך שבית הדין הזהיר את עצמו לנהוג בזהירות בקבלת גירסתה לאירועים השונים המפורטים בכתב התביעה. כלשונו של בית הדין:

”האם התנהלותה הפסולה של המתלוננת, כמתואר לעיל, מחייבת את בית הדין לפסול מניה וביה את מהימנות עדותה לאורך כל החזית, בעניינים הנוגעים למושא תלונתה בתיק שבפנינו? יש להשיב על כך בשלילה. אכן, אין ספק כי הדבר מזקיק את בית הדין לנהוג בזהירות טרם קבלת גרסתה לגוף האירועים. יש לבחון היטב את מכלול עדותה ואת מכלול הנסיבות, ולקחת בחשבון את השאלה אם קיימות תמיכות חיצוניות לעדותה, אולם אין הדבר מאיין את המשקל האפשרי של עדותה.” (פיסקה 15 לפסק הדין).

עמדתו של בית הדין קמא מקובלת עלי. העובדה שעד נמצא משקר בעניין אחד אין בה כדי לשלול מניה וביה את קבלת עדותו בעניין אחר. יתירה מכך, פרשת המכתבים האנונימיים כמו גם פנייתה של המתלוננת לאישתו של המערער, יש בהן כדי לחזק את

גירסתה של המתלוננת. פעולותיה אלה של המתלוננת בנפרד ובמיוחד מבטאות מצוקה כנה ואמיתית שבה היתה שרויה המתלוננת וניסיונות למציאת פתרון למצב שאליו נקלעה כתוצאה מהקשר שלה עם המערער. מסקנה זו מתיישבת היטב עם הקשר הדברים והגיונם והיא מקובלת גם עלי. מכל מקום, קשה להלום כי מעשיה של המתלוננת, עליהם התחרטה והורשעה, פוגעים באמינותה באופן כזה שאין להאמין לה ככל ועיקר.

35. בית הדין היה גם ער לסתירות ואי דיוקים בגירסתה של המתלוננת ביחס לאירועים השונים, אך בצדק מצא כי אלה לא היו מהותיים, וכאשר היה בהם מימד מהותי יותר המתלוננת סיפקה להם הסברים מניחים את הדעת. אדגים בקצרה: המערער הצביע על סתירה ואי-בהירות עובדתית בין גרסאותיה השונות של המתלוננת לאירוע המיני החמור במשרדו של המערער – [REDACTED] (חלק ג' סעיף 26 להודעת הערעור), בדומה, המערער הצביע על סתירה באשר למספר הפעמים בהם, לגרסת המתלוננת בהודעותיה השונות, קיימו השניים יחסי מין בבית מלון – פעם אחת או מספר פעמים (חלק ג' סעיף 34 להודעת הערעור). קשה לראות כיצד אי-דיוקים וסתירות אלה משליכים על סיפור המסגרת של המתלוננת – שכאמור הינו סדור וקוהרנטי, ועשויים להביא לידי ערעור אמינותה של המתלוננת באופן שיכול להביא לזיכוי של המערער.

האם קביעותיו של בית הדין הינן בלתי סבירות בעליל?

36. פסק הדין של בית הדין קמא משתרע על פני למעלה משמונים עמודים. יש בו ניתוח מפורט ומדוקדק של הראיות הרבות שהוצגו, לרבות כאמור התרשמותו הבלתי אמצעית מעדות המתלוננת ומעדות המערער כמו גם מעדים נוספים אותם שמע בית הדין ארוכות. יש בו הנמקות לקביעות השונות כמו גם לראיות חיצוניות התומכות בעדות המתלוננת ודוחות את עדות המערער. לא רק שקביעותיו של בית הדין אינן בלתי סבירות בעליל אלא שהן נתמכות בשכל הישר, בעובדות הרקע ובראיות שעמדו בפני בית הדין.

37. מקובלת עלי גם חוות הדעת של נציגת הציבור עו"ד גלי בהרב-מיארה בה היא פירטה ונימקה את חוסר האפשרות של המערער לספק הסבר קוהרנטי לעובדות. סיכומה את הדברים מסביר בצורה יפה את הגיונה של הכרעת הדין וכיצד היא נתמכת בשכל הישר:

“הנתבע הסכים לשמש מנחה של מי שידע למעשה שרמת הכתיבה שלה ויכולות המחקר שלה – נמוכות; קיים אתה מערכת יחסים אישית החורגת מיחסי מנחה ודוקטורנטית; סירב מלכתחילה למנחה נוסף; מסר לה מידע שאסור היה לו למסור לה ובאופן החורג מן הנהלים בניגוד לרצונו של עמית לעבודה; המליץ לה להפסיק את הלימודים לצורך הגשת הצעה מתוקנת; סייע לה בתקופת הפסקת הלימודים; לאחר שחזרה ללימודים והצעת המחקר שלה אושרה סירב משך שנה למנחה נוסף ובכך שימר את כוחו ביחס למתלוננת; לא נתן הסבר ובכל מקרה הסבר מספק לסירוב ומועד ועילת צירוף מנחה נוסף, שהתמחותו בתחום עבודת הדוקטורט של המתלוננת; כאשר לאחר כל אלה החלה להכפיש אותו ללא סיבה, לא זו בלבד שלא דיווח מידית לרשויות האוניברסיטה והפסיק את ההנחיה – דבר שיכול היה להיעשות בהינתן צירופו של מנחה נוסף – אלא ניסה לשכנע את בעלה של הסטודנטית . . . שהגישה תלונה במשטרה שלא לערב את המשטרה. רק לאחר הגשת התלונה של המתלוננת – הופסקה ההנחיה שלו.

נוסיף לכל אלה את הניסיון להסתיר את קיומה של דירתו השכורה של בנו ברמת אביב בטיעון שבנו גר במעונות; את אבדן הזיכרון ואי הבירור ביחס למלון בו לן בירושלים במסגרת השתתפותו בכנס של מכון ואן ליר ועוד . . . כל אלה מביאים להתרשמות בדבר העדר מהימנות והעדפת גרסתה של המתלוננת, שכאמור...הייתה מהימנה, עקבית והגיונית.” (עמ' 81-80 לפסק הדין).

38. הנה כי כן, לאחר שהפכתי והפכתי בדבר, לא מצאתי כי התקיים חריג להלכה המצדיק התערבות של ערכאת הערעור בקביעת המהימנות והכרעותיו העובדתיות של בית הדין קמא.

הסתמכות על עדויות מפי השמועה

39. המערער טוען בכמה הקשרים כי טעה בית הדין קמא בכך שנתן משקל לעדויות שונות שהיו עדויות מפי השמועה (חלק שלישי, סעיפים 12, 49 ו-53 להודעת הערעור). יש לדחות טענות אלה. כידוע בית הדין אינו כפוף לדיני הראיות בכלל, ולכלל הפוסל

עדויות מפי השמועה בפרט. השוו בעניין זה את דברי בית המשפט בעניין גל-אור (עש"מ 5550/98, פסקה 3).

40. בית הדין קמא היה ער לעובדה שמדובר בעדויות שמועה, ונתן להן, בהתאם לנסיבות משקל מתאים, לעיתים משקל מלא ולעיתים משקל מוגבל. בכל המקרים מדובר על עדויות תומכות. למשל, התעוררה שאלה אם המתלוננת העלתה טענות על הטרדה מינית מצידו של המערער כלפיה עוד בטרם נחקרה במשטרה בפרשת המכתבים האנונימיים. בית הדין בעניין זה התייחס להודעה שמסר בעלה דאז של המתלוננת במשטרה מהן עולה במפורש שהיא התלוננה בפניו על הטרדות מיניות שונות עוד בטרם החקירה. בית הדין קובע בעניין זה:

”בהינתן העובדה כי מדובר בעדות שמועה (לא העיד בפנינו), בנוסף לקירבה המשפחתית באותה עת, המשקל של ראיה זו הוא מוגבל. עם זאת, אין לומר שמשקלה הוא אפסי. מדובר באדם שהוא [REDACTED], אשר מסר הודעה במשטרה. יש להניח כי הוא היה ער למשמעויות החמורות של מסירת הודעת שווא בחקירה משטרתית. בהינתן העובדה כי בית הדין אינו כבול לדיני הראיות, יש מקום לייחס משקל מסוים להודעה זו, בכל הנוגע לשאלה אם המתלוננת העלתה טענות ביחס להטרדה מינית טרם זימונה לחקירה במשטרה. יש גם לזכור כי במועד עדותה בבית הדין, המתלוננת כבר לא הייתה נשואה ל[REDACTED], כך שקשה לזקוף לחובת המתלוננת את העובדה שהיא לא גרמה להופעתו בפני בית הדין.” (פיסקה 111 לפסק הדין).

41. בדומה, בית הדין קיבל את עדות השמועה של סטודנטית בפני הנציבה התומכת באופן עקיף בגירסתה של המתלוננת על כך שהמתלוננת ישנה אצלה בערב, למרות שהן לא תכננו לישון באותו חדר. בית הדין מסביר כי:

”מן הראוי לייחס לה משקל של ממש. בית-הדין חופשי מדיני ראיות ובידיו להעריך משקל באופן נסיבתי. עסקינן במסירת הודעה בפני בעל סמכות. לא נטען כי היתה ל-ר' סיבה כלשהי להימנע מאמירת אמת בפני הנציבה” (פיסקה 24 לפסק הדין).

לא מצאתי כי יש מקום להתערב במשקל שבית הדין נתן לעדויות מפי השמועה.

רמת ההוכחה הנדרשת בהליך המשמעותי

42. המערער סבור כי יש לזכותו בדין שכן ההרשעה אינה עומדת ברמת ההוכחה הנדרשת בדין המשמעותי. מטיעונו השונים בהודעת הערעור אין זה לגמרי ברור אם לשיטתו של המערער רף ההוכחה הנדרש בדין המשמעותי הוא רף ההוכחה של "מעבר לספק סביר" או שמא רק מידה הקרובה לכך. ובכל אופן, לעיתים טוען המערער כי הרשעתו נסמכת על "מאזן ההסתברויות" (ראו באופן כללי פרק ג' להודעת הערעור, ובפרט, למשל, סעיפים 15, 84, 87, 88, 89, 96, 104, 105).

43. יחד עם זאת, עיון בפסק הדין מלמד כי בית הדין קמא ראה עצמו כפוף לרמת ההוכחה הגבוהה הנוהגת במשפט הפלילי של "מעבר לספק סביר". אכן, בדונו בקיומם של יחסים אינטימיים בין המערער למתלוננת קובע בית הדין:

"ניתוח של הראיות הרבות בסוגיה זו מבסס היטב ומעל לספק את המסקנה הברורה כי התקיימו יחסים אינטימיים נמשכים בין המתלוננת לבין הנתבע, כנטען בכתב התביעה." (ראו פסקה 147 לפסק הדין, ההדגשה הוספה, א.ט.).

ובהכרעו כי יש לזכות את המערער מן האירוע של הנחת היד על ברכה של המתלוננת קובע בית הדין כי:

"גישה זהירה מצדיקה לאפשר לנתבע ליהנות בהקשר זה מן הספק בדבר מהותו של אירוע זה ותכליותיו, ולזכותו מחמת הספק מן האישום הנדון." (ראו פסקה 23 לפסק הדין, ההדגשות הוספו א.ט.).

ראו בעניין זה גם פסקה 152 לפסק הדין.

44. בית הדין כאמור מצא כי גירסתה של המתלוננת היתה ככלל אמינה ועקבית ולעומתה היתה גירסתו של המערער בלתי אמינה בעליל. בנוסף, מצא בית הדין תימוכין שונים לגירסתה של המתלוננת, וחלקם, אפילו באימרתיו ועדותו של המערער. בניגוד לטענת המערער, אין כאן הכרעה בין שתי גרסאות על פי "מאזן ההסתברויות" אלא קבלה

של גירסה אחת (גירסת המתלוננת), ודחיה של גירסה אחרת (גירסת המערער). במלים אחרות, בית הדין השתכנע ברמה של מעבר לספק סביר באשמתו של המערער, ומקובלת עלי הכרעתו זו של בית הדין.

45. למעלה מן הדרוש לענייננו אציין כי לשיטתי רמת ההוכחה הדרושה בדין המשמעתי על פי תקנון האוניברסיטה אינה רמת ההוכחה של "מעבר לספק סביר" הדרושה בהליך פלילי. הוראת סעיף 18.4 לתקנון קובעת בלקוניות כי "התביעה תישא בנטל הוכחת העבירות המיוחסות לנתבע". ההוראה אינה קובעת מהי רמת ההוכחה הדרושה, האם מדובר ברמת הוכחה של "מעבר לספק סביר" או "מאזן ההסתברויות" או שמה ברמת הוכחה אחרת. זאת, אגב, בניגוד להוראת סעיף 57.4 לתקנון המשמעת סטודנטים (תשס"ח) של אוניברסיטת תל אביב הקובעת במפורש כי במקרה של עבירה שבהרשעתה יש משום קלון, ובכלל זה עבירות של הטרדה מינית, רמת ההוכחה הדרושה היא "מעבר לספק סביר".

46. בית המשפט העליון שנדרש לשאלת רמת ההוכחה הדרושה בהליכים משמעתיים שונים סיפק תשובות שונות. כך, למשל, בעניין **אזוט** (עש"מ 3/88) קבע בית המשפט העליון מפי השופט לויין ביחס לעבירות של הטרדה מינית:

"מבחינת מהות הנושא וחומרת העניין היה זה מן הצורך, שבמקרה דנן, ... תונח לפני בית הדין תשתית ראייתית העולה על הנדרש בהליך אזרחי, הגם שאיננה מגעת לכדי ראייה שמעבר לכל ספק סביר" (עמ' 875 לפסק הדין).

לעומת זאת, בעניין **בכרך** (עש"מ 3725/91) קבע בית המשפט העליון מפי הנשיא שמגר כי רמת ההוכחה הדרושה בדין המשמעתי היא של "מעבר לכל ספק סביר". בעניין **בכרך** דובר למעשה בעבירת משמעת שעניינה מעשי מירמה.

47. בעניין **גל-אור** (עש"מ 5550/98) ציין השופט זמיר באימרת אגב כי רמת ההוכחה הדרושה בדין המשמעתי עדיין לא הוכרעה בפסיקה (שם, בדומה לענייננו, מגיע בית המשפט למסקנה כי בית הדין המשמעתי עמד ברמת ההוכחה של מעבר לספק סביר), ופרס את הנימוקים לכאן ולכאן. התומכים בגישה לפיה רמת ההוכחה בדין המשמעתי היא כרמת ההוכחה הדרושה בדין הפלילי שמים יהבם על עוצמת הפגיעה הצפויה לעיתים מהרשעה בדין המשמעתי. התומכים בגישה לפיה רמת ההוכחה אינה מגעת לרמת

ההוכחה הדרושה בדין הפלילי, למרות שהיא גבוהה מזו הדרושה בהליכים אזרחיים, מצדיקים את עמדתם בשוני הקיים במהות ובתכלית של שני מישורי השיפוט האמורים.

48. יחד עם זאת, גם אלה הסבורים שרמת ההוכחה בדין המשמעתי היא רמת ההוכחה של "מעבר לספק סביר", מבהירים כי אופיו של העניין ואופיה של עבירת המשמעת קובעים את כמות ההוכחה או כמות הראיות הנדרשים להוכיחה (ראו עניין **בכרך** בפיסקה 6, עמ' 409 לפסק הדין).

49. בעניין **פלוני** (בג"ץ 1299/05) עלתה שוב השאלה של רמת ההוכחה הנדרשת בעבירות משמעת, אגב עתירה נגד היועץ המשפט לממשלה ופרקליטות המדינה באשר להחלטתם שלא להגיש כתב אישום כנגד שוטרים נגדם הוגשה תלונה למחלקת לחקירת שוטרים, או לחילופין כנגד ההחלטה שלא להעמיד את השוטרים לדין משמעתי. באותו עניין החלטת הפרקליטות היתה שאין ראיות מספיקות ברמה הוכחה של "מעבר לספק סביר" לשם הרשעה בדין הפלילי או בדין המשמעתי. השופטת פרוקצ'יה, באמירת אגב, מציינת:

"אף שדין המשמעת אינו טומן סכנה לפגיעה בחירותו האישית של הנאשם, ובמובן זה הוא שונה מהדין הפלילי, עוצמת הפגיעה הצפויה מהרשעה משמעתי של עובד ציבור עלולה להיות רבה ביותר ולהשפיע על מהלך חייו בעתיד. **עמידה על נטל הוכחה ברמה של מעבר לספק סביר, תוך התאמת כמות הראיות הנדרשת לנסיבות המקרה המסוים העומד לדין, עשויה לשלב, באיזון ראוי, בין מידת ההקפדה הנדרשת על קיום הליך הוגן לנאשם, ובין אופיו של הליך המשמעת כהליך מהיר ויעיל שתכליתו להגן על דמותו של השירות הציבורי ועל אימוץ הציבור ותפקודו הנאות.**" (סעיף 16 לפסק הדין, ההדגשה הוספה, א.ט.)

50. מהצד השני, השופט רובינשטיין, שהסכים לתוצאת פסק הדין, ציין:

"כשלעצמי חלקי עם הגישה שאינה מזהה בין רמת ההוכחה הנדרשת בדין הפלילי לזו הנדרשת בדין המשמעתי. עם הקרבה המסוימת בין השתיים, המדובר במאטריות שונות, ואיני סבור כי בתחום המשמעת יש מקום לאותה רמת הוכחה הנדרשת בדין הפלילי, וזאת הן בהקשר טיבן של הראיות והן בהקשר עוצמתן. ער אני להשלכות העלולות להיות

להליך המשמעתי למי שהורשע בו, ולכן נדרשת תשומת לב, הקפדה וגישה של "דעלך סני לחברך לא תעביד", "מה שעליך שנוא לחברך לא תעשה", כדברי התנא הלל (בבלי שבת ל"א, א'). ואולם, אין הדין הפלילי והדין המשמעתי תאומים זהים, וודאי לא תאומי סיאם."

הנה כי כן, עדיין לא ניתנה הכרעה סופית של בית המשפט העליון בעניין זה.

51. כאמור, דעתי היא כדעתם של השופט לוין בענין **אזוט** (עש"מ 3/88) והשופט רובינשטיין בעניין **פלוני** (בג"ץ 1299/05) לפיה בדין המשמעתי יש לדרוש תשתית ראייתית העולה על הנדרש בהליך אזרחי, הגם שאיננה מגעת לכדי הוכחה "מעבר לכל ספק סביר". בעניין זה, הייתי מוסיף ומדגיש גם שיש להביא בחשבון את הכלים החקירתיים או העדרם של כלים אלה העומדים לרשות הגופים הפועלים בדין המשמעתי. בעניין **פלוני** (בג"ץ 1299/05), לדוגמא, לגופים אשר חקרו את השוטרים והיה בסמכותם להחליט על העמדה לדין משמעתי (מח"ש והפרקליטות), יש כלי חקירה ראויים. לעומת זאת, למשיבה אין גופי חקירה דומים (וטוב שכך). שיקול זה תומך בכך שרמת ההוכחה הדרושה בהליך משמעתי לא תהא רמת ההוכחה הדרושה בהליך פלילי.

52. בין כך ובין כך, טענות המערער על כך שבית הדין הרשיע אותו ללא שהתביעה עמדה בנטל ההוכחה אינן מבוססות.

הרשעה על סמך עדות יחידה

53. המערער טוען כי טעה בית הדין קמא שהרשיע אותו על סמך עדות יחידה של נפגע עבירה. (חלק שלישי, סעיפים 85 ו-102 להודעת הערעור). יש לדחות טענה זו. אין בתקנון המשמעת הוראה האוסרת על בית הדין להרשיע עברייני על סמך עדות יחידה של נפגע עבירה. יתירה מכך, גם בדין הפלילי אין הוראה כאמור. ההוראה בסעיף 54א(ב) לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971, שכאמור אינה חלה בענייננו, קובעת כי אם בית משפט מרשיע בעבירה לפי סימן ה' לפרק י' לחוק העונשין, על פי עדות יחידה של נפגע, עליו לפרט בהכרעת הדין מה הניע אותו להסתפק בעדות זו. ואכן, בתי משפט מרשיעים לא פעם ולא פעמיים על סמך עדות יחידה של נפגע עבירה. בית הדין קמא ביסס את הרשעתו על עדותה של המתלוננת ועל דחיית עדותו של המערער. כמו כן, בית הדין מצא לעדותה של המתלוננת תימוכין בעדויות והראיות השונות שהוצגו לפניו (ראו סעיף 21 לפסק הדין).

54. אוסיף עוד כי התימוכין לעדותה של המתלוננת באשר לאירועים השונים נגזרים מ"יריעת המחלוקת" בין הצדדים. כידוע, "יריעת המחלוקת" בין גירסאות הצדדים משמשת כלי מרכזי בידי הערכאה הדיונית בקביעת העובדות (ראו, למשל, עניין קצב (ע"פ 3372/11) פסקה 142 לפסק הדין). ככל שיריעת המחלוקת רחבה יותר, ובענייננו היא רחבה ביותר, שכן המערער מכחיש את האירועים השונים באופן כללי וטוטלי, כך התימוכין יכולים להיות מוגבלים יותר. אכן, כל דבר התומך בגירסתה של המתלוננת שהתקיים "אירוע" מן האירועים המופיעים בכתב התביעה יכול לשמש כתמיכה בגירסתה (השוו עניין קצב (ע"פ 3372/11) פסקה 142 לפסק הדין).

התנהלות הנציבה

55. המערער טוען עוד כי בעניינו התקיימו "מחדלי חקירה של הנציבה", כגון היעדר תיעוד הולם של החקירה, העברת חומרים למתלוננת, חקירה לא ראויה של המתלוננת, הטיית הנציבה לטובת המתלוננת (ראו חלק ג', סעיפים 80-70 להודעת הערעור). בנוסף, טוען המערער כי היה על הנציבה לבצע פעולות חקירה יזומות לבדיקת טענות שונות שהועלו על ידי המתלוננת ועל ידי המערער, אותן הנציבה לא ביצעה, כגון בדיקה אם בנו של המערער התגורר במעונות ומתי, או, כפי שעלה בדיונים לפנינו, בדיקת המצלמות במלונות, או בדיקת טלפונים. לשיטת המערער "מחדלי חקירה" אלה מצדיקים את זיכויו.

56. אין בידי לקבל טענות אלה. המערער סבור בטעות כי הנציבה היא רשות חוקרת בדומה למשטרה, וכי עליה לבצע פעולות חקירתיות, ולא היא. הנציבה אינה רשות חוקרת ואין לה אמצעי וסמכויות חקירה, וכפי שאמרתי, טוב שכך!

57. יתירה מכך, הטענות כנגד התנהגות הנציבה נטענו בפני בית הדין שהתייחס אליהם באופן מפורט בפסק הדין (ראו סעיפים 140 עד 146 לפסק הדין). כפי שהסביר בית הדין:

אכן, כפי שצינתי, ראוי לשפר את סדרי הדין בתהליך הבירור, לאחר בחינה מקיפה של הסוגיה. בין היתר, נכון היה לשפר את התיעוד של הבירור, ולשקול היטב היבטים כגון מסירת חומר למתלוננת. יחד עם זאת, איני מוצא כי נפגעה הגנתו של הנתבע, בוודאי לא באופן המצדיק זיכויו. פסק-דיני זה נסמך ברובו המכריע על עדויות מפורטות אשר

הושמעו בבית הדין עצמו, ואשר התקיימו לגביהן בבית הדין חקירות נגדיות יסודיות. גרסת המתלוננת הועמדה למבחן במשך ישיבות ארוכות, תוך התרשמות ישירה של בית הדין מן המהימנות, וכאשר ב"כ הנתבע אינה מותירה אבן על אבן בחקירה הנגדית. כך גם לגבי עדות הנתבע ועדותם של עדים רבים נוספים. לא ברור כיצד חקירה יותר לעומתית של הנציבה מול המתלוננת היתה מניבה עובדות אשר לא נחשפו בפני בית הדין, בתום החקירה הארוכה בפני בית הדין. לא על האמון של הנציבה בגרסת המתלוננת מושתת פסק דין זה, אלא על האמון של בית הדין עצמו, לאחר התרשמות ישירה מן העדויות. זאת, בצד הסתמכות על הודעות מסוימות בחקירות משטריות." (פיסקה 146 לפסק הדין).

אין לי אלא להסכים עם קביעותיו של בית הדין.

58. הליך זה עוסק בשאלת תקפות הרשעת המערער בידי בית הדין קמא. ככל שהיו פגמים בהליך הבריור, לא מצאתי כי פגמים אלו פגעו בהגנת המערער, ובוודאי שלא פגעו במידה שעשויה להצדיק את זיכוי.

סיכום לגבי הכרעת הדין

59. אסכם: למערער טענות רבות הקשורות להרשעתו, לפגמים שנפלו בבית הדין קמא, למחדלי חקירה, לקביעת מהימנות עדים וממצאים של עובדה, ועוד. מצאתי לנכון לדחות טענות אלו, והצבעתי על נימוקיי העיקריים. בית הדין קמא ביצע עבודתו נאמנה, ותמך את הרשעתו בפסק דין קוהרנטי, מנומק ומפורט.

ומכאן נעבור לטענות המערער ביחס לגזר הדין.

טענות ביחס לגזר הדין

הדרישה בדבר אישור הסנאט לפיטורים

60. לאחר שהכריע את דינו, בית הדין השית על המערער עונש של פיטורים. התעוררה השאלה אם עונש זה טעון אישור של מליאת הסנאט בהתאם להוראת סעיף 4.2 לתקנון הישן או שמא אין הוא טעון אישור כאמור וזאת בהתאם לתקנון החדש שביטל

את הוראת סעיף 4.2 האמורה. בית הדין קבע כי ביטול הוראת סעיף 4.2 לתקנון הישן הוא עניין דיוני ובשל כך אין הוא פוגע בזכויות מוקנות של המערער, ועל פי תכליתו אין מניעה שלא להחילו על מעשים שבוצעו טרם כניסתו לתוקף של התיקון לתקנון.

61. בערעור טוען המערער כי בית הדין חרג מסמכותו שעה שהטיל עונש של פיטורים שלא על דרך של אישור הסנאט כפי הוראות התקנון הישן וכי לפיכך חלק זה של העונש בטל מעיקרו.

62. טענה זו היא שגויה מבחינה אנליטית. גם אם אניח כי סעיף 4.2 לתקנון הישן חל, הרי שלפי סעיף זה אישור הסנאט נדרש לאחרי שבית הדין קמא גזר את הדין והטיל על המערער עונש פיטורים. אכן, קריאה מדוקדקת של הוראת סעיף 4.2 לתקנון הישן מלמדת כי אישור הסנאט לעונש פיטורים נדרש באשר ל"גזר דין סופי" וזה הוגדר בסעיף 4.7 לתקנון הישן כ"גזר דין של ערכאה ראשונה שאינו ניתן עוד לערער או גזר הדין של ערכאת הערעור". הנה כי כן, גם לפי לשון סעיפים 4.2 ו-4.7 לתקנון הישן הצורך באישור הסנאט עדיין לא בא לעולם.

63. לגופו של עניין, טוען המערער בערעור בפנינו כי טעה בית הדין קמא שעה שקבע כי עונש הפיטורים אינו טעון אישור של הסנאט לפי סעיף 4.2 לתקנון הישן וזאת מהטעמים הבאים שניתן לאגדם בשלוש טענות עיקריות: החיקוק המקל הוא זה שאמור לחול על דרך ההשאלה מהוראות סעיף 5 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, מדובר בהוראה מהותית ולא דיונית, ומדובר בשינוי מדיניות שיש בו פגיעה בזכות מוקנית.

64. מצאתי לנכון לדחות את טענות המערער ולקבל את מסקנת בית הדין קמא בנקודה זו, מהטעמים שלהלן.

65. ראשית, ברי כי ביטול הוראת סעיף 4.2 לתקנון הישן אינה עומדת בסתירה לסעיף 5 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, גם אם סעיף זה יחול בענייננו בשינויים המחוייבים. סעיף 5 (א) לחוק העונשין קובע כי:

"נעברה עבירה ובטרם ניתן פסק-דין חלוט לגביה, חל שינוי בנוגע להגדרתה או לאחריות לה, או בנוגע לעונש שנקבע לה, יחול על הענין החיקוק המקל עם העושה; "אחריות לה" – לרבות תחולת סייגים לאחריות הפלילית למעשה."

ביטול הדרישה לאישור הסנאט לעונש פיטורים בעקבות גזר דין משמעתי אינה משנה את יסודות העבירה ("הגדרתה") או את ההגנות לאחריות פלילית ("סייגים לאחריות"). היא אינה גם מחמירה (או משנה) את העונש – הפיטורים. הדרישה לאישור הסנאט משנה רק את הפרוצדורה הדיונית הקשורה לגוף המוסמך להטיל ולאשר את העונש.

66. בתי המשפט שנדרשו לשאלות ממין זה – תחולת הדין בזמן – בחנו אותן בשלושה מסלולים נפרדים אך שלובים: סוגיית הרטרופקטיביות של תחולת הדין, שאלת הפגיעה בזכויות מוקנות, ושאלת מיון הוראת הדין כהוראה מהותית או דיונית. אף אני אלך בדרך זו מן הסוף להתחלה.

הוראה מהותית או דיונית.

67. ראשית, במשפט הישראלי מוכרת האבחנה בין הוראות דין מהותיות להוראות דין דיוניות. החזקה לפיה אין תחולה רטרופקטיבית לנורמות משפטיות חלה על הוראות מהותיות ואינה חלה על נורמות דיוניות, כלומר על נורמות שאינן עוסקות בתוכן הזכות המשפטית אלא באופן מימוש הזכות המשפטית. על אף שההבחנה בין הוראה מהותית להוראה דיונית אינה תמיד קלה, נקבע בשורה של פסקי דין של בית המשפט העליון כי שינוי המותב המוסמך לדון בעניין מסוים מהווה שינוי הוראה דיונית החלה על מעשים שאירעו לפני כניסת השינוי לתוקף, ואפילו על הליכים משפטיים שכבר החלו, כלומר על הליכים תלויים ועומדים, זאת בין אם מדובר בהרחבת המותב ובין אם מדובר בצמצומו (ראו דעת הרוב בעניין **תלמי**, (ע"פ 4912/91 בעמ' 608).

68. לדוגמא בעניין **שוורץ** (בג"צ 20/50) פסק בית המשפט העליון ביושבו כבג"צ שהוראת דין המרחיבה את ההרכב המוסמך לדון באישום פלילי מהרכב של שלושה שופטים להרכב של ארבעה שופטים חלה לא רק על הליכים שטרם החלו אלא גם על הליכים תלויים ועומדים: באותו מקרה דובר בחייל שהואשם ברצח והובא בבית הדין הצבאי לפני הרכב של שלשה שופטים. לקראת סיומו של המשפט פורסם חוק אשר קבע, בין השאר, כי עבירות רצח ידונו בהרכב של ארבעה שופטים. המשפט שהחל בפני שלושה שופטים הופסק והחל מחדש לפני הרכב של ארבעה שופטים. בג"צ קבע שבדין הופסק המשפט והועבר להרכב מורחב, כמצוות השינוי בחוק:

“... הרכב בלתי חוקי של בית משפט פוגם בסמכותו, אך ... **עצם החוק הקובע את הרכבו של בית המשפט, ואת דרך מינוייהם של שופטיו, מכונן להסדיר את ענייני הפרוצדורה במשפט**, ומן המפורסמות היא, שאין אדם קונה לעצמו זכות בדברים שבפרוצדורה” (עמ’ 189 לפסק הדין, ההדגשה הוספה א.ט.).

69. ובעניין **תלמי** (ע”פ 4912/91) קבע בית המשפט העליון ברוב דעות כי צמצום של מותב המוסמך לדון בעניין ממותב של שלושה למותב יחיד יחול שוב על הליכים תלויים ועומדים, וזאת גם לאחר שהחל המשפט.
70. בסיווג בין מהותי ודיוני, הוראות התקנון הקשורות לדרישה של אישור הסנאט להטלת עונשים מסוימים הן, ללא ספק, הוראות דיוניות. הוראות כאלה אינן קובעות תוכן זכויות משפטיות או מהות העונש, אלא את הגוף או הגופים המוסמכים להשית עונש על המערער. במקרה דנן את הגוף הנדרש או שלא נדרש לאשר את העונש המוטל על ידי בית הדין בגזר הדין. לפיכך, ביטול ההוראה הדורשת את אישור הסנאט – גם אם הוא ייחשב לבעל תחולה רטרואפקטיבית וראו על כך להלן – לא ייחשב כפסול וזאת בשל היותו שייך לעולם הנורמות הדיוניות.
71. ויושם אל לב, הדרישה לאישור הסנאט שהיתה קיימת בתקנון הישן אינה מהווה ואינה דומה לזכות ערעור על גזר הדין שהיתה קיימת למערער ונלקחה הימנו. אילו הייתה כן, היה מקום לבחון את ההלכה לפיה זכות הערעור אינה עניין של דרכי הדיון אלא זכות מהותית והוראת חוק המבטלת אותה לא תחול באופן רטרואקטיבי אלא אם קיימת הוראה מפורשת בחוק (ראו עניין **אפשטיין** (ע”פ 121/52)). אלא שאפילו הלכה זו חלה, ככל הנראה, רק מקום שזכות הערעור בוטלה לאחר שהמשפט החל, וזאת כיון שצד להליך רוכש את זכות הערעור מיד עם הגשת המשפט (ראו עניין **אפשטיין** פסקה 12 לפסק הדין). בכל אופן, כפי שהסברתי הדרישה לאישור הסנאט היתה מנגנון בלתי נפרד של הטלת עונשים מסוימים על נתבעים על פי התקנון הישן. זכות הערעור על ההליכים בבית הדין לרבות על גזר הדין נשמרה למערער גם בתקנון החדש והוגשמה על ידי המערער במלואה באמצעות ההליך שנוהל בפני מותב זה.
72. יתירה מכך, יש לראות את ביטול הדרישה לאישור הסנאט במסגרת רחבה יותר. שינוי תקנון המשמעת כלל במסגרתו לא רק את ביטול הדרישה לאישור הסנאט להטלת עונשים מסוימים אלא גם שינוי ממותב המוסמך לדון בעבירות בהן הואשם המערער.

על-פי התקנון הישן, בעניין של הטרדה מינית או התנכלות, לא נכללה דרישה לכהונה של נציג ציבור במושב, אלא המותב כלל שלושה נציגים מהאוניברסיטה שמתוכם לפחות משפטן אחד (סעיף 11.8.1 לתקנון הישן). על הסדרים אלה הובעה ביקורת שונה לרבות על ידי מבקר המדינה (ראו דו"ח מבקר המדינה, דו"ח שנתי 63ג (2012) "טיפול המוסדות להשכלה גבוהה בהטרדות מיניות" עמ' 1557). בתקנון החדש, לעומת זאת, נקבע כי במסגרת הליכים שעניינם הטרדה מינית או התנכלות יכהן במושב נציג ציבור (סעיף 11.8.1.4 לתקנון החדש). בעניינינו, המותב שדן בעניינינו של המערער, עשה כן בהתאם לתקנון החדש, והמערער בצדק לא טען נגד כך. לאור זאת, יש לראות את השינויים שבין התקנון הישן לתקנון החדש כמקשה אחת. כלומר, עם כניסת התקנון החדש לתוקף הוחלו על הצדדים נורמות דיוניות שלא ניתן להפרידן, הכוללות מחד את השינוי בהרכב המותב ומאידך את ביטול הצורך באישור הסנאט להטלת עונשים מסוימים. לפיכך, דרישת המערער להחיל את ההוראות הדיוניות בנוגע לצורך באישור הסנאט על יסוד אי החלה של התקנון החדש ובה בעת הסכמתו ולו במשתמע להחלת ההוראות הדיוניות בנוגע להרכב המותב אינן יכולות לדור בכפיפה אחת.

73. לא זו אף זו, גם ללא קשר לאבחנה בין הוראות דיוניות ומהותיות, ניתן לבחון את תכלית התיקון של התקנון ולהסיק שיש מקום להחילו על כלל ההליכים בבית הדין לרבות הליכים העוסקים במעשים שנעשו לפני כניסת התקנון לתוקף. כפי שציין בצדק בית הדין קמא (סעיף 11 לגזר הדין), בעוד שהתקנון הישן ביקש להתנות צעד של פיטורים ב"אישור של הקולקטיב הקולגיאלי", התקנון החדש שואף לחזק את אמון הציבור ואת האובייקטיביות, ואפשר להוסיף גם את העצמאות של המותב היושב בדין. כאמור, ביטול הדרישה התקנונית לאישור הסנאט לווה בהוספת הקביעה שנציג ציבור יכהן במושב בתביעות שעניינן הטרדה מינית והתנכלות. הוראות משלימות אלה מטרתן לחזק את אמון הציבור, האובייקטיביות והעצמאות של מערכת השיפוט האוניברסיטאית. ראו בעניין זה גם דו"ח מבקר המדינה, דו"ח שנתי 63ג (2012) "טיפול המוסדות להשכלה גבוהה בהטרדות מיניות" עמ' 1557, וגם דו"ח מבקר המדינה, דו"ח ביקורת מיוחד (2017) "הטיפול בעבירות משמעת במוסדות להשכלה גבוהה" עמ' 249:

"בחינת הרכב ועדות המשמעת על פי תקנוני הסגל מעלה...[כי] עבודתם המשותפת עשויה ליצור יחסי עבודה, מחויבות מקצועית, ואף קשרי חברות ביניהם, שעלולים לפגוע באובייקטיביות ובעצמאות הנדרשת מבתי הדין המשמעתיים. נמצאו מוסדות שהרכב ועדת המשמעת שלהן מאוזן יותר למשל על ידי הכללת נציגי ציבור". (עמ' 250).

תכליות אלו הן תכליות ראויות, ומן הראוי להחיל את ההוראות האמורות גם על מעשים שאירעו לפני כניסת הוראות אלו לתוקף, זאת, בלי קשר לסיווג בין הוראות דיוניות למהותיות.

רטרוספקטיביות, פרוספקטיביות ואקטיביות

74. לתוצאה דומה נגיע גם אם נבחן את שאלת תחולת הנורמה – ביטול דרישת אישור הסנאט להטלת העונש – כרטרוספקטיבית, אקטיבית או פרוספקטיבית באופן ישיר. על פי הקלסיפיקציה של השופט (כתוארו דאז) ברק בעניין **ארביב** (עע"א 1613/91) יש להבחין בין תחולה רטרוספקטיבית, אקטיבית ופרוספקטיבית של נורמות משפטיות. נורמה משפטית היא בעלת תחולה רטרוספקטיבית אם היא משנה את מעמדה המשפטי, תכונותיה המשפטיות או תוצאותיה המשפטיות של פעולה, שנעשתה לפני שאותה נורמה נכנסה לתוקפה (עניין **ארביב**, עמ' 78-777). מאידך, נורמה היא פרוספקטיבית, אם היא משנה אך לגבי העתיד את המעמד המשפטי, התכונות המשפטיות או התוצאות המשפטיות של מצבים חדשים, או של פעולות או של אירועים שנעשו או התרחשו לאחר כניסתה לתוקף של אותה הנורמה. לבסוף, נורמה היא בעלת תחולה **אקטיבית** אם היא מוחלת על מצב דברים המתקיים ביום כניסתה של הנורמה לתוקף. התשובה לשאלה אם נורמה היא בעלת תחולה רטרוספקטיביות, אקטיביות או פרוספקטיביות קשורה בתכלית הכללית של הנורמה. אם נועדה הנורמה להשפיע על מעמדן המשפטי או תכונותיהן המשפטיות או תוצאותיהן המשפטיות של פעולות שהתרחשו בעבר, או על מצבים משפטיים שהסתיימו בעבר, הרי שתחול חזקת אי-הרטרוספקטיביות. אם, לעומת זאת, תכליתה הכללית של הנורמה לתקן מצב קיים ונמשך הרי שלא תחול חזקת אי הרטרוספקטיביות, וידובר בהחלה אקטיבית של הנורמה. לבסוף, אם נועדה הנורמה להשפיע על מצבים ופעולות עתידיים, הרי שתחולת הנורמה היא פרוספקטיבית, ובמקרה כזה לחזקת אי הרטרוספקטיביות אין שום תחולה.

75. לפי קלסיפיקציה זו, אליבא דברק, מרבית ההוראות הדיוניות מתיימרות לחול על מצב דברים דיוני קיים עומד ונמשך, ועל כן, תחולתן בזמן היא אקטיבית וחזקת אי-הרטרוספקטיביות אינה חלה בהן כלל. הוראות דיוניות אינן פעולות המגבשות את עילת התביעה המהותית והמצב המשפטי שהתקיים בעבר. הפעולות והמצב המשפטי אשר בהם עוסקת הנורמה הדיונית החדשה הן הפעולות הדיוניות והמצב המשפטי הדיוני הנמשך. מטרת הנורמה הדיונית היא להסדיר את פועלן הדיוני על הוראותיו, והיא לא נועדה

לקבוע את פועלן המשפטי של ההתרחשויות בתחום המהותי. על כן, עד כמה שפעולות דיוניות נעשות במסגרת הליך קיים ועד כמה שהן מעצבות מצב דיוני קיים (שטרם הסתיים) אין בהן כל היבט רטרוספקטיבי ותחולתן היא אקטיבית.

76. נבחן את השאלה אם ביטול הדרישה לאישור הסנאט להטלת עונשים מסוימים היא בעלת תחולה רטרוספקטיבית, אקטיבית, או פרוספקטיבית. נדמה שאין ספק כי תחולתה של נורמה זו אינה רטרוספקטיבית. נדמה שהיא פרוספקטיבית או לכל היותר אקטיבית, כלומר עליה לחול על כלל המקרים בהם מוטל עונש, ולכל הפחות, על כלל המקרים המשמעותיים הנפתחים (השוו זאת לדברי השופט חשין בעניין **תלמי**, פסקה 6).

תכלית השינוי בתקנון ופגיעה בזכויות מוקנות

77. חזקה נוספת ונפרדת היא החזקה כי נורמה משפטית לא באה לפגוע בזכויות מוקנות קיימות. חזקה זו היא מובחנת מן החזקה בדבר אי הרטרוספקטיביות, שכן נורמה משפטית, כמו הטלת מס או הפקעת מקרקעין, יכולה להיות בעלת תחולה אקטיבית ובכל זאת לפגוע בזכות מוקנית. החזקה לפיה נורמה משפטית אינה מתימרת לפגוע בזכויות מוקנות היא חשובה, עצמאית, ונגזרת מזכויות אדם בסיסיות (ראו ענין **ארביב**, עמ' 786).

78. בדרך כלל, ההכרעה בשאלה אם שינוי בנורמה משפטית פוגעת ב"זכויות מוקנות" אינה הכרעה טכנית אלא הכרעה ערכית, במסגרתה בוחנים שני יסודות: תכלית הנורמה והצורך להגן על ציפיות ראויות.

79. בענייננו יש לבחון את השאלה אם למערער קמה "זכות קנויה" בעת ביצוע העבירה שעונש פיטורים אם יושת עליו יהיה טעון אשור על ידי הסנאט כפי שהיה קבוע בתקנון בעת ביצוע העבירה. אין ספק כי "זכות קנויה" במובנה הרגיל אין לו למערער. אך עדיין אפשר לשאול אם המערער מחזיק בציפייה ראויה, לה יש לתת הגנה משפטית, לפיה עונש פיטורים אם יושת עליו יהיה טעון אישור על ידי הסנאט כפי שהיה קבוע בעת ביצוע העבירה. נדמה כי קשה למצוא אינטרס, ובוודאי שלא אינטרס הראוי להגנה משפטית, לכך שהפרוצדורה להטלת העונש תהיה הפרוצדורה שחלה בעת ביצוע העבירה. כפי שנקבע בעניין **תלמי** (ע"פ 4912/91) אין לנאשמים בכלל זכות מוקנית או ציפייה ראויה להגנה כי המותב שידון בעניינם יהיה המותב המוסמך בעת ביצוע העבירה (ויושם הלב, שם דובר על הזכות או הציפייה שהמשפט יתנהל בפני המותב שבפניו

הוקרא כתב האישום). בדומה אין למערער זכות מוקנית או ציפייה ראויה להגנה בהליך לפיו יידרש אשור הסנאט להטלת עונש מסוים. למערער יש ציפייה לגיטימית כי עניינו יתברר לפי הכללים שיחולו במועד הדיון ולא על פי הכללים שחלו במועד ביצוע העבירה. החלת התיקון לתקנון על עניינו של המערער לפיכך אינה מהווה פגיעה בזכות מוקנית או בציפייה לגיטימית של המערער.

80. יתירה מזו, כפי שהוסבר לעיל, תכלית ההסדר של ביטול הדרישה לאישור הסנאט יחד עם השינוי בהרכב המותב, תורמת לחיזוק האמון במערכת השיפוט האוניברסיטאית ולכן מצדיקה את תחולתו המיידית.

הערות נוספות

81. לסיום חלק זה אוסיף כי טענותיו של המערער, ככל שיש כאלה, כי אישור הסנאט להטלת עונשים מסוימים היא הוראה מהותית בשל חשיבותה הרבה דינה להידחות. העובדה שמדובר בהוראה שעשויה להיות בעלת משמעות רבה ולא עניין של מה בכך אינה מהווה את אבן הבוחן המשפטית. לשם השוואה, כידוע הכלל הוא כי אין לנאשם זכות קנויה כי בית המשפט לא יחמיר בעונשו מעבר לרמת הענישה הנוהגת במועד ביצוע העבירה, זאת על אף המשמעות הרבה שיש להחמרה כאמור (ראו עניין **אדרי** (ע"פ 4603/17), פסקה 13 לפסק דינו של השופט פוגלמן).

82. עוד אציין כי טענתו של המערער לפיה יש לראות את התיקון בתקנון בבחינת שינוי מדיניות אשר יש בו משום פגיעה בו ועל כן על השינוי להיות עתידי ולא לחול לגביו, תוך הסתמכות על עניין **סטמקה** (כג"צ 3648/97) אינה מועילה לו כלל. ראשית, שינוי תקנון המשמעת אינו שקול לשינוי מדיניות על דרך פרשנות שונה לתקנון. שנית, אפילו אם נאמר כן, הרי שכפי שאין המערער קונה זכות כי התקנון לא ישונה, אין הוא קונה זכות שפרשנות התקנון לא תשונה, ובלבד שאין בשינוי התקנון או בשינוי הפרשנות לו כדי לפגוע בזכויות שנקנו, כלומר בענייננו בהליכים שהסתיימו כבר על פי התקנון הישן (השוו פסקה 10 לפסק דינו של השופט חשין בעניין **סטמקה**).

סיכום

83. כפי שהוסבר בפרוטרוט לעיל, אינני סבור כי יש להחיל את סעיף 4.2 לתקנון הישן. לכן אין דרישה לאישור הסנאט להטלת עונש של פיטורים עם או בלי שלילת פיצויי פיטורים.

העונש: פיטורים ושליחת פיצויי פיטורים

84. על המערער הוטל עונש של פיטורים. המערער מערער על חומרת העונש. מנגד המשיבה מערערת על קולת העונש. לטענתה יש בשים לב לעבירות החמורות בהן הורשע המערער לשלול הימנו פיצויי פיטורים במלואם.

85. לאחר ששקלתי בדבר, וכפי שיתבהר עוד להלן, אין ספק הוא כי בשל חומרת המעשים והעבירות בהן הורשע המערער, וגם לאחר שהובאו בחשבון הנסיבות להקלה בעונש, עונש של פיטורים הוא עונש שאינו רק הולם את המעשים והעבירות אלא ממש מתחייב במקרה דנן. השאלה שנוותרתה היא אם מדובר בעונש מספיק או שמא יש להוסיף עליו שלילה חלקית או מלאה של פיצויי פיטורים.

שאלת הסמכות

86. בית הדין קמא לא מצא לנכון לשלול את זכויותיו של המערער לפיצויי פיטורים למרות שסבר ש"חומרת העבירות עשויה הייתה . . . להצדיק שקילה של שלילה חלקית מסוימת של פיצויי פיטורים" (סעיף 14 לגזר הדין). קביעתו של בית הדין קמא נסמכה על כך שהמשיבה לא הוכיחה עובדת קיומו של הסדר קיבוצי המאפשר למעסיק לשלול פיצויי פיטורים בהתאם לסעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים הקובע כי:

"לא יהיה עובד זכאי לפיצויים או יהיה זכאי לפיצויים חלקיים בלבד, הכל לפי הענין, אם פוטר בנסיבות, שעל פי הסכם קיבוצי החל על המעסיק והעובד – ובאין הסכם כזה, על פי ההסכם הקיבוצי החל על המספר הגדול ביותר של העובדים באותו ענף – מצדיקות פיטורים ללא פיצויים או בפיצויים חלקיים בלבד."

87. המשיבה, בהיעדר הוראה מפורשת בהסכם הקיבוצי החל על הסגל האקדמי באוניברסיטת תל אביב בעניין זה, הפנתה בערעור לסעיף 43 לתקנון ההתאגדות של קרנות הגמל של הסגל האקדמי, תקנון אשר מהווה נספח להסכם הקיבוצי. סעיף 43

לתקנון האמור המוכתר בכותרת "עובד שפוטר לפי פסק דין" מנחה את קופת הפנסיה כיצד לפעול, בין השאר, במקרה בו "נשללה בפסק הדין מהחבר הזכות לפיצויים ו/או לפנסיה ולמענקים אחרים". המשיבה, אם כן, מסיקה מסעיף זה את ההסמכה הנדרשת בהסכם הקיבוצי לשלילת הזכות לפיצויים.

88. כשלעצמי התקשיתי לראות כיצד ההוראה האמורה בתקנון ההתאגדות של קרנות הסגל, שאמנם מצורפת כנספח להסכם הקיבוצי, מקיימת את דרישת סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים. סנקציה של שלילת פיצויים היא סנקציה חריפה. לאור סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים ודברי ההסבר בהצעת החוק, היה ניתן לצפות כי הסכם קיבוצי יגדיר במפורש את הנסיבות בהן ניתן לשלול פיצויים. דרך המלך לכך היא לכלול הוראה לפיה תקנון המשמעת הוא חלק מן ההסכם הקיבוצי.

89. בדומה, לא שוכנעתי כי תקנון המשמעת של הסגל המנהלי באוניברסיטת תל אביב, שהוא חלק מן ההסכם הקיבוצי החל על הסגל המנהלי, מקיים את החלופה השנייה שבסעיף 16 לחוק פיצויים פיטורים, כלומר "ההסכם הקיבוצי החל על המספר הגדול ביותר של העובדים באותו ענף".

90. יחד עם זאת, אני סבור כי שאלת תחולתו ופרשנותו של סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים אינה נתונה לסמכותו של בית דין זה, אלא היא שאלה שהמשיבה כמעסיקתו של המערער צריכה לתת עליה את הדעת, אם וכאשר יחליט בית דין זה לשלול את פיצויי הפיטורים של המערער באופן חלקי או מלא, וכי בית הדין לעבודה הוא הערכאה השיפוטית המוסמכת לקבוע בסופו של דבר אם פעלה המשיבה כדין. לשיטתי, בית הדין המשמעת של המשיבה מוסמך לפעול מכוחו של תקנון המשמעת, ומכוח תקנון זה מוסמך בית הדין להטיל עונש של פיטורים עם או בלי פיצויים.

91. לאור מסקנתי כי בית הדין מוסמך מכוח התקנון להטיל עונש של שלילת פיצויי פיטורים, מתעוררת השאלה אם יהיה נכון להחזיר את הדיון לבית הדין קמא לפסוק בעניין שלילת הפיצויים. לאחר ששקלתי בדבר הגעתי למסקנה כי לאור חלוף הזמן הרב של הדיונים בעניין שלפנינו מן הנכון יהיה שאנו נפסוק בשאלה זו. אמת, עצם ההחלטה בדבר שלילה מלאה או חלקית של פיצויי פיטורים נתונה, ככלל, לשיקול דעתה של הערכאה הדיונית אשר שמעה את העדים והתרשמה מעדותם, וערכאת הערעור אינה נוהגת להתערב בכך, אך ברי כי לערכאת הערעור סמכות, במקרים מתאימים, גם להתערב

בעונש לרבות בשיעור שלילת פיצויי הפיטורים שנקבעו (ראו סעיף 10 לפסק דין בעניין **אלוניאל** (עע (ארצי) 214/06), השוו גם סעיף 18 לחוק הפרשנות, תשמ"א-1981).

שלילת פיצויי פיטורים – מסגרת נורמטיבית

92. אפנה לפיכך לבחון את השאלה אם ראוי להטיל במקרה דנן בנוסף לעונש הפיטורים גם עונש של שלילה מלאה או חלקית של פיצויי הפיטורים לגופה. דברים שאומר בעניין זה יהיו יפים גם להצדקת עונש הפיטורים.
93. מושכלות יסוד הן כי פיצויי פיטורים הם זכות סוציאלית המשולמת לעובד שפוטר שמטרתם לאפשר לעובד קיום בכבוד עד למציאת מקום עבודה אחר. לאחרונה, הוכרו טעמים ומטרות נוספות שעומדות ביסוד זכות זו: תגמול העובד עבור ניצול כוח עבודתו, ועבור ה'בלאי' האנושי שנגרם לו במהלך תקופת עבודתו הממושכת, מתן תמריץ שלילי למעסיק לפטר עובד אלא מטעמים מוצדקים, מתן תמריץ חיובי לעובד להתמיד במקום עבודתו, ולעיתים תחליף עתידי לפנסיה עבור העובד (ראו עניין **שימשילשוילי**, ע"ע 22-05-64473 פסקאות 16-17 לפסק דינו של השופט סופר).
94. יתר על כן, מקובל עלי כי בשל העובדה שהפיטורים עצמם הם עונש כבד לעובד, הפוגע במטה לחמו, שלילה מלאה של פיצויי פיטורים נעשית במשורה, במקרים הקיצוניים ביותר (ראו, למשל, עניין **שימשילשוילי**, פסקה 18 לפסק דינו של השופט סופר וההפניות שם). אכן, הפיטורים הם עונש חמור כשלעצמו, ויש אף היגיון בדבר, שפיטורים של עובד הנהנה מקביעות במקום עבודתו הם עונש חמור אף יותר.
95. לא זו אף זו, אפשר בהחלט למצוא התבטאויות של בתי המשפט, כמו למשל, בעניין **ספיר** (עש"מ 1827/02), לפיהן לא נכון לשלול ולו מקצת מפיצויי הפיטורים נוכח העונש הכמעט-אולטימטיבי של הפיטורים עצמם. יחד עם זאת, יש לזכור, כי הסמכות להטיל, בנוסף לעונש של פיטורים, עונש של שלילת פיצויי פיטורים בוודאי קיימת בתקנון.
96. בית הדין הארצי לעבודה בעניין **אלוניאל** שב וקבע כי התכלית של שלילת פיצויי פיטורים כפולה: אחת, הענשת העובד בגין עבירת משמעת חמורה שביצע, ושתיים,

שליחת מסר מרתיע לכלל העובדים מפני ביצוע מעשים דומים, תוך מתן ביטוי הולם להסתייגות המעביד מהתנהגותו הפסולה של העובד.

97. בעניין **שימשילשוילי**, הוסיף בית הדין הארצי לעבודה טעם נוסף לשלילת פיצוי פיטורים הנעוץ בשיקולי צדק בין העובד למעביד. לשיטת בית הדין הארצי לעבודה, כאשר הפיטורים נובעים מהחלטה של המעביד ראוי להשית את העלות הכרוכה במזעור נזקי סיום יחסי העבודה על שכם המעביד בלבד. לעומת זאת, כאשר הפיטורים נובעים למעשה ממעשה חמור שעשה העובד, ההצדקה התיאורטית להשתת העלות הכרוכה במזעור נזקי סיום יחסי ההעסקה על שכם המעסיק בלבד – נחלשת (ראו פסקה 2 לפסק דינה של השופטת חני אופק גנדלר).

98. בית הדין הארצי לעבודה פרס בעניין **אלוניאל** את השיקולים המנחים בסוגיית שלילת פיצויי הפיטורים באופן הבא:

“השיקולים לחומרה - חומרת המעשים בגינם פוטר העובד; הנזק שנגרם למעביד או שעלול היה להיגרם לו עקב כך, היקפו והשלכותיו; משך הזמן ומספר הפעמים שביצע העובד את מעשיו החמורים; תקופת עבודתו של העובד, מעמדו ותפקידו ומידת האמון הנובעת הימנו; הפרת האמון - המועצמת כשמדובר ביחסי עבודה ממושכים, בתפקיד בכיר, או בתפקיד אמון; השפעת התנהגותו של העובד והמעשים בגינם פוטר, על עובדים אחרים ועל יחסי העבודה במקום העבודה והיקף ההרתעה בנסיבות המקרה;

השיקולים לקולא – אופן ביצוע העבודה במהלך תקופת עבודתו של העובד ותרומתו למעביד; משך תקופת העבודה, וכפועל יוצא הימנה - עוצמת הפגיעה הצפויה בעובד ובמשפחתו, כתוצאה משלילת פיצויי הפיטורים, במלואם או בחלקם, בשים לב לסכום שיוותר בידיו למחייה; נסיבותיו האישיות של העובד, לרבות גילו, מצבו המשפחתי, מצב בריאותו ויכולת ההשתכרות העתידית שלו.” (פסקה 9 לפסק הדין).

99. בית המשפט העליון התייחס בעניין **ברוכין** (עש"ם 1928/00) לשיקולים המנחים בסוגיית פיטורים ושליחה של פיצויי פיטורים במקרה שמדובר בעבירות משמעת שהן למעשה עבירות של הטרדה מינית.

100. ראשית, התייחס בית המשפט העליון להבדל המהותי בין הדין המשמעתי לדין הפלילי הנובע מן התכלית השונה בין הדינים. תכלית הדין המשמעתי לפי בית המשפט העליון הוא הגנה על השירות הציבורי, ובענייננו על האוניברסיטה והאקדמיה בכלל. מתכלית זו נובע בין היתר כי מטרת ההליך המשמעתי והענישה בו היא:

“למנוע פגיעה נוספת של העובד בשירות הציבורי או כדי להגן על תדמית השירות ועל אמון הציבור וכן כדי לשרש תופעות פסולות בשירות הציבורי ולהרתיע עובדי ציבור אחרים מהתנהגות שאינה הולמת את השירות” (עניין **ברוכין** פסקה 5, עמ’ 703).

ודברים אלה כמובן יפים גם לגבי האוניברסיטה והאקדמיה בכלל.

101. בית המשפט העליון עמד על הפגיעה הנובעת מהטרדה מינית כנאמר במבוא להצעת החוק להטרדה מינית תשנ”ז-1997 (עמ’ 484),

“הטרדה מינית היא פגיעה בכבוד האדם, בחירותו, בפרטיותו ובזכותו לשוויון. היא פוגעת בכבודו העצמי ובכבודו החברתי של המוטרד. היא משפילה ומבזה את אנושיותו, בין השאר על ידי התייחסות אל האדם כאל אובייקט מיני לשימושו של המטריד. הטרדה מינית שוללת את האוטונומיה של המוטרד ואת שליטתו בגופו ומיניותו, פוגעת בזכותו להגדרה עצמית ופולשת לפרטיותו, וכן מפלה אותו לרעה לעומת אנשים אחרים. הטרדה מינית כלפי נשים גורמת להשפלתן ביחס למינן או למיניותן ומקשה עליהן להשתלב כחברות שוות בעולם העבודה וביתר תחומי החיים, ובכך היא פוגעת בשוויון”.

בית המשפט העליון קבע גם, כי לאור פגיעה זו מתחייבת תגובה חמורה של מערכת המשפט, הן בהליכים פליליים, אך גם בהליכים משמעתיים. כפי שציין בית המשפט העליון בעניין **שירי** (ע”פ 2695/93)

“אין לסבול את התופעה, שלמרבה הצער נפוצה היא, כי מעבידים ואנשים בעלי שררה יפעילו סמכותם על הנתונים למרותם כדי להפיק לעצמם טובת הנאה מינית. הכפיפות של הנתונים למרותם של כאלה

מעמידה אותם במצוקה אמיתית, ולא אחת ירכיננו ראש ולמורת רוחם ישלימו עם התנהגות כזו, שלא זו בלבד שיש בה פסול וטעם לפגם... אלא שיש בה כדי להשפיל את האדם בו מבוצע המעשה ולפגוע פגיעה קשה בכבודו ובצנעת פרטיותו. יש לטעת בליבם של אלה את התחושה ואת הבטחון שיש דין ויש דייין, ויש מי שאמון על הגנת זכויותיהם כאזרחים". (פיסקה 12 לפסק דינו של השופט דב לויין).

102. על רקע זה בחן בית המשפט העליון את השאלה מה הם אמצעי המשמעת הראויים במקרה של הרשעת עובד ציבור בעבירת משמעת שהיא, על-פי מהותה, עבירה של הטרדה מינית. בית המשפט העליון ציין כי:

"הטרדה מינית, כעבירת משמעת, כוללת צורות שונות ומשונות של התנהגות פסולה שיש לה אופי מיני. יש בהן, בקצה אחד, צורות קלות מבחינת הפסול המוסרי והפגיעה בקורבן, ויש בהן, בקצה השני, צורות חמורות מבחינה זאת.... לכן ברור שהחומרה של אמצעי המשמעת בכל מקרה ומקרה אמורה לתת ביטוי לחומרה של הטרדה המינית באותו מקרה. בהתאם לכך, אמצעי המשמעת במקרה של הטרדה מינית עשויים לנוע מאמצעי קל, כמו התראה או נזיפה, ועד אמצעי חמור, כמו פיטורים... תוך שלילת זכויות לפיצויים....

עם זאת המהות של הטרדה מינית מחייבת באופן עקרוני, כפוף לנסיבות של כל מקרה, גישה מחמירה מצד הממונים על עובד הציבור הנאשם בהטרדה כזאת, מצד בית-הדין למשמעת וכן גם, בהליך של ערעור, מצדו של בית-משפט זה. " (עניין ברוכין, עמ' 709).

103. בית המשפט העליון מפרט את הטעמים לצורך לפעול בגישה מחמירה כלפי עבירות משמעת שהן למעשה עבירות של הטרדה מינית (ראו שם עמ' 711-709) ומסכם ואומר:

" המסקנה העולה מן האמור היא, כי במקרים חמורים של הטרדה מינית, מן הראוי לנקוט אמצעים חמורים, כלומר פיטורים משירות המדינה, ואם נסיבות המקרה מצדיקות זאת, אולי גם אמצעים נוספים הנלווים לפיטורים, כמו שלילת הזכות לפיצויי פיטורים ולגימלה ואף פסילה

משירות המדינה...אכן, אין בכך חידוש: בית-משפט זה כבר אישר בעבר, במקרים של הטרדה מינית חמורה, פיטורים תוך שלילת זכויות נוספות. " (עניין ברוכין, עמ' 711).

104. בית המשפט העליון מוסיף כי אי אפשר להגדיר באופן מדויק את קבוצת המקרים החמורים של הטרדה מינית שיש בהם כדי להצדיק אמצעי של פיטורים. מידת החומרה של ההטרדה המינית היא פועל יוצא של נסיבות שונות: צורת ההטרדה, ועוצמת הפגיעה בקורבן. משך ההטרדה, אם היא חד פעמית או נמשכת לאורך זמן, המספר של קורבנות ההטרדה, אם אחד ואם יותר, מעמד המטריד כלפי הקורבן ונסיבות נוספות ומיוחדות לכל מקרה. צירוף הנסיבות של המקרה הוא שקובע בסופו של דבר את מידת החומרה של העבירה, והוא גם שצריך לקבוע, תוך התחשבות בנסיבות האישיות של העבריין, את אמצעי המשמעת ההולמים את המקרה. וייתכן, כמובן, שגם מקרה חמור של הטרדה מינית לא יצדיק, בהתחשב בנסיבות האישיות של העבריין או בנסיבות מיוחדות אחרות, אמצעי חמור של פיטורים ושלילת פיצויים.

105. יתירה מכך, בית המשפט העליון מציין כי בדין המשמעתי השיקול העיקרי הוא טובת השירות הציבורי במובן הרחב, לרבות הערכים עליהם השירות בנוי, וכי שיקולים להקלה בעונש כגון הצלחה בעבודה או נסיבות האישיות משקלן בדין המשמעתי נחלש (עניין ברוכין, עמ' 718).

דין והכרעה

106. לאור הדברים האמורים, ולאחר ששקלתי בכובד ראש את טיעוני הצדדים לעונש, הגעתי למסקנה, כי מעשיו של המערער עליהם הורשע מהווים הטרדה מינית והתנכלות חמורים, מהחמורים ביותר שאירעו באוניברסיטה, הנמצאים ברף העליון של עבירות המשמעת בכלל ושל הטרדה מינית בפרט, המצדיקים, בשים לב לשיקולים להקלה בעונש, לא רק את פיטוריו של המערער אלא גם שלילה של 50% מפיצויי הפיטורים להם הוא היה זכאי.

שיקולים להתמרה בעונש

107. החומרה המיוחדת של המעשים והעבירות בהן הורשע המערער פורטה בהרחבה בהכרעת הדין כמו גם בגזר הדין. אכן, מעשיו של המערער הם מהמעשים החמורים ביותר

שאירעו באוניברסיטה. פסק הדין תיאר מעשים מחפירים של חבר סגל שהיה בחלק הארי מן הזמן גם ראש חוג. המערער דרש מהמתלוננת לקיים עימו יחסי מין וניצל באופן בוטה את יחסי המרות שלו כלפיה ואת התלות שלה בו כדי להשיג את מטרתו הנאלחת. המתלוננת סירבה בתחילה להיענות לדרישותיו של המערער, עד אשר לא עמד לה כוחה עוד והיא נאלצה להסכים לכך על מנת שהמערער יאפשר לה להתקדם בלימודי הדוקטורט. המערער המשיך לנצל באופן בוטה את מעמדו האקדמי ואת חולשתה של המתלוננת והתנה את אישורם של פרקים בדוקטורט בקיומם של יחסי מין. לא זו אף זו, המערער דאג לשמר את יחסי התלות של המתלוננת בו בכך שסירב לדרישת המתלוננת להחליפו במנחה אחר ובכך שסירב במשך זמן ניכר לצרף מנחה נוסף.

אכן, כפי שהיטיב לתאר ולסכם זאת בית הדין קמא בגזר הדין:

“העבירות אשר הנתבע הורשע בהן נושאות עימן חומרה מיוחדת... מדובר בניצול בוטה של עמדת מרות על ידי מנחה וראש חוג, בשורת מקרים ולאורך תקופה ממושכת. הנתבע נהג באופן מביש ובלתי נסבל והשתמש בסמכותו האקדמית כמצע להכנעת רצונה של המתלוננת ולסיפוק מאווייו. התנהלות זו מצויה ברף העליון של עבירות המשמעת באוניברסיטה ובכל ארגון המכבד את עצמו. היא נוגדת ערכי מוסר בסיסיים וחותרת תחת אושיות מעמדו של איש הסגל האקדמי וחובותיו כלפי תלמידיו, כלפי החברה וכלפי האוניברסיטה. על הענישה לשקף חומרה מיוחדת זו ולספק הרתעה הולמת לעתיד.” (סעיף 6 לגזר הדין).

108. מעשיו הבלתי נסבלים של המערער פגעו באופן אנוש בראש ובראשונה במתלוננת עצמה, בגופה, כנפשה ובכבודה. הם פגעו קשות גם במשפחתה של המתלוננת.

109. בנוסף, מעשיו של המערער פגעו פגיעה חמורה בערכים הבסיסיים של המשיבה ובמחויבותה לספק לסטודנטים בכלל ולסטודנטיות בפרט סביבת לימודים, עניינית, הוגנת ובטוחה.

110. לא זו אף זו, מעשיו הנלוזים של המערער וניצולו הבוטה את מעמדו ותפקידו כמנחה לדוקטורט על מנת לקבל טובות הנאה מיניות בתמורה להתקדמות במסלול הדוקטורט מהווה פגיעה אנושה במערכת האקדמית-מחקרית בכלל ובפרט באמינותם של

תארי המחקר הניתנים על ידי המשיבה. בכך גרמו מעשיו של המערער לנזק כבד לשמה הטוב של המשיבה, לשמם הטוב של המרצים והמרצות, ולאקדמיה בכלל.

111. אין ספק שלאור המעשים החמורים הללו, המערער – תהא אשר תהא פעילותו האקדמית רבת השנים כחוקר, כמרצה וכראש חוג, אינו ראוי להמשיך ולשמש כאיש סגל במשיבה ואינו ראוי לשמש עוד כמנחה לסטודנטים במחקרם.

112. המסר הברור שצריך לצאת מבית דין זה לכל אנשי הסגל והסטודנטים באוניברסיטת תל אביב ומחוצה לה כמו גם לציבור הרחב הוא שבית הדין המשמעתי של אנשי הסגל באוניברסיטת תל אביב לא יסבול מעשים כאלה, לא יקל בהם ראש, ולא יכיל אותם, אלא להיפך הוא יוקיע מעשים כאלה וימצה את הדין עם מרצים שנמצאו אשמים בביצועם. מיצוי הדין משמעו הטלת עונש חמור.

113. החומרה היתירה של מעשיו של המערער נובעת, בין השאר, בשל אורך הזמן שבו בוצעו המעשים והעבירות. הכנעת רצונה של המתלוננת וקבלת טובות הנאה מיניות ממנה על ידי המערער נמשכה לאורך זמן רב, משנת 2012 ועד שנת 2015, כשלוש שנים. אין מדובר במעידה חד-פעמית או במעשה פסול נקודתית או אפילו מעשים ספורים שנמשכו תקופה קצרה של המערער, אלא בהתנהגות נמשכת, במעשים רבים שהפכו להרגל מגונה ממושך. כמו כן, העובדה שהמערער זוכה מאישום אחד בגין הנחת ידו על ברכה של המתלוננת, אין בה כדי להפחית כהוא זה מאשמתו ומחומרת מעשיו האחרים של המערער, ואין בה כדי להצדיק הקלה בעונש.

114. בנוסף לזאת, החומרה של המעשים והעבירות בהם הורשע המערער מתגברת גם בשל העובדה שבחלק הארי של הזמן הוא היה ראש החוג, והוא נהנה ממעמד בכיר. המעמד הבכיר כידוע מביא עמו אחריות. אכן, ככל שעובד נושא בתפקיד רם יותר, שיש עמו אמון רב יותר וסמכויות רבות יותר, כך דורשים ממנו שיקפיד יותר במילוי תפקידו על התנהגות הולמת, ובוודאי ובוודאי שלא ינצל את מעמדו ותפקידו לרעה לשם קבלת טובות הנאה מיניות. יש לצפות מראש חוג באוניברסיטת תל אביב שיהווה דוגמא אישית לחברי הסגל האחרים כמו גם לסטודנטים, ויש להקפיד עמו אף יותר. כפי שציין בית המשפט העליון בעניין **בן אשר** (עש"מ 6713/96):

“בהטרדה מינית הנעשית מעמדה של מרות או השפעה, מעבר לפסול שבעצם ההטרדה, יש גם ממד של ניצול לרעה של התפקיד או של

המעמד, שהרי התפקיד או המעמד הוקנו כדי לשרת את המוסד, המשיבה, ולא כדי להקנות טובת הנאה אישית...אכן, הטרדה מינית על-ידי בעל סמכות, במובן הרחב, כלפי מי שנתון לסמכותו, היא סוג חמור במיוחד של הטרדה מינית" (עניין **בן אשר**, פסקה 7, בעמ' 686-687).

אכן, מעמדו הבכיר של המערער כראש החוג בעת ביצוע העבירות צריך להיזקף כגורם להחמרה בעונש.

115. לא זו אף זו, שיקול נוסף להחמרה בעונש, או לכל הפחות שיקול שאינו בצד השיקולים להקלה בעונש, נעוץ באופן ניהול ההליכים, התייחסות המערער למתלוננת, ואי נטילת אחריות מצד המערער למעשיו. כפי שציין בית הדין, המערער "בחר לנהל התדיינות ארוכה וסבוכה אשר במסגרתה הכחיש באופן גורף את כל הטענות נגדו." (סעיף 7 לגזר הדין). כך, למעשה, המערער לא פטר את המתלוננת מן הצורך להעיד ולחזור ולחיות את סבלה, העליב והכפיש אותה שוב ושוב, כמניפולטיבית ושקרנית, ועד היום לא התנצל ולא הביע כל חרטה על מעשיו (השוו גם עניין **קצב** (ע"פ 3372/11), פסקה 414, עמ' 247, 248).

116. צירוף הנסיבות לחומרה, ובפרט חומרת מעשיו של המערער, הטרדה מינית חמורה, ההתנכלות, וההתנהגות הבלתי הולמת בעליל של איש סגל אקדמי, מובילה למסקנה שיש להטיל על המערער שהורשע בעבירות האמורות את העונש החמור האפשרי, עונש של פיטורים ללא זכאות של פיצויי פיטורים.

שיקולים להקלה בעונש

117. אולם לצד השיקולים לחומרה יש להביא בחשבון, במקרה זה כמו בכל מקרה, את הנסיבות להקלה בעונש. נסיבות אלה כוללות בין השאר את מכלול יחסי העבודה בין המערער למשיבה וכן את נסיבותיו האישיות של העובד. לאחר שמביאים שיקולים אלה בחשבון, מצאתי לנכון כי יש לשלול 50% מפיצויי הפיטורים להם זכאי המערער.

118. ראשית, יצוין כי למערער אין עבר פלילי או משמעתי. שנית, יש לציין את פעילותו ותרומתו הרבה לחוג ללימודי הערבית והאסלאם כמו גם לאוניברסיטה בכללותה לאורך השנים. כפי שעלה בטיעונים לעונש בפני בית הדין קמא, המערער עבד באוניברסיטה תקופה ארוכה, פעל במגוון מישורים, ותרם מזמנו וממרצו. הוא שימש

כשופט לעבודות תיזה ודוקטורט מאוניברסיטאות רבות, היה חבר בוועדות פקולטטיות שונות, היה חבר בוועדה לקידום מעמד הסטודנטים הערבים באוניברסיטה, וכאמור שימש גם כראש חוג והביא את החוג להישגים יפים.

119. כמו כן, הבאתי בחשבון את העובדה שהמערער ומשפחתו נפגעו באופן קשה מאז התפוצצות הפרשה ובמשך התקופה הממושכת של החקירה וההתדיינות בעניין זה. אכן, נקל להבין כי עולמו של המערער התהפך עליו והוא נפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. יחד עם זאת, יש לזכור כי פגיעות חמורות אלה במערער ובמשפחתו הן על פי רוב פועל יוצא ישיר של מעשיו הנלוזים והחמורים של המערער, הנובעות מעצם הגילוי והחשיפה של התנהגותו המחפירה של המערער. אכן, הפגיעה שחוה המערער ומשפחתו, איבוד מעמדו האקדמי ועולמו, היא חלק מהנזק שצפוי לכל אדם נורמטיבי שסרח בצורה זו.

120. בנוסף, שקלתי את הטענה אם הנזקים הכלכליים שנגרמו למערער עקב השעייתו במשך שנתיים עד להרשעתו מצדיקים הקלה בעונש, והגעתי למסקנה כי התשובה לכך שלילית. אכן, אפשר היה לטעון כי דווקא עובדה זו אמורה להצדיק החמרה בעונש, שכן בתקופת ההשעיה נהנה המערער משכר מלא (אומנם ללא תוספות נלוות) על אף העובדה שהוא לא נתן שירות למשיבה. וכאמור ההשעיה היא פועל יוצא של מעשיו החמורים של המערער.

121. בדומה, הגעתי למסקנה כי חלוף הזמן מאז המעשה האחרון בו הורשע המערער (סוף שנת 2015) ועד לגזר הדין (19.2.2019), כמו גם עד למתן הכרעת הדין בערעור אין בו כדי להצדיק הקלה נוספת בעונש. אכן, יש לזכור כי התארכות ההליכים נבעה, בין השאר, מאופן ניהול ההליך מצד המערער. כמו כן, באופן עקרוני, יש מקום לסברה כי בנסיבות מסוימות התארכות ההליכים עשויה להצדיק החמרה בעונש, שכן ככל שחולף הזמן בין ביצוע העבירה לענישה עליה, עוקצו של העונש מתפוגג.

122. יחד עם זאת, כפי שכבר נאמר, השיקול העיקרי בדין המשמעתי הוא טובת השירות הציבורי במובנו הרחב, ולא רק התועלת המצומצמת לחוג או לאוניברסיטה וגם הנסיבות האישיות של העובד משקלן בדין המשמעתי נחלש (ראו עניין **ברוכין**, עמ' 718). דברים אלה נכונים, ולפיכך אין בשיקולים להקלה בעונש כדי לאיין את עונש הפיטורים של המערער, אך הם מובאים בחשבון ככל שמדובר בשלילת פיצויי הפיטורים ומצדיקים הפחתה של שלילה מלאה של פיצויי הפיטורים לשלילה של מחצית מפיצויי הפיטורים.

פסיקה משווה

123. לפני סיכום, מצאתי לנכון לבחון אם הפסיקה בענייננו עולה בקנה אחד או חורגת מפסיקות של בתי דין לעבודה או של בתי דין משמעתיים אחרים בעניינים דומים והגעת למסקנה כי אין בגזר דיני משום החמרה, לא כל שכן, החמרה יתירה. בפסיקות של בתי הדין לעבודה נשללה לא אחת זכאותם של עובדים לפיצויי פיטורים באופן חלקי או באופן מלא עת הוכחה הפרה של עבירת משמעת חמורה במהלך תקופת העבודה, ובפרט כאשר דובר בהפרות משמעת הנובעות ממעשים או עבירות בעלי אופי מיני. כך, למשל, בעניין **פריינטה** (סעש (חי') 21561-12-16) שלל בית הדין לעבודה מהתובע 50% מפיצויי הפיטורים. שם פוטר העובד בעקבות משלוח תמונה חושפנית למתלוננת, ושליחת מסרונים המבטאים את אהבתו אליה. מעשים אלה נתפסו על ידי בית הדין כמעשים חמורים העולים כדי הטרדה מינית כמשמעותה בחוק למניעת הטרדה מינית. בשוללו 50% מפיצויי הפיטורים, הביא בית הדין בחשבון את העובדה "שמדובר באשה מהמגזר הערבי המשמשת מלווה בהסעות ולכן מטבע הדברים היא פגיעה יותר ונמצאת בעמדה מקצועית חלשה.", את העובדה "שמעשיו של התובע יכלו לגרום לנתבעת נזק חמור", וכן את העובדה "התובע מועסק בביצוע הסעות של תלמידים לבתי הספר, לרבות תלמידים מהחינוך המיוחד ולכן מידת האמון הנדרשת ממנו גבוהה מזו הנדרשת מעובד אחר. מעילה באמון המעסיק היא עבירה חמורה ביחסי עבודה שמטיבם מושתתים על יחסי אמון ונאמנות."

בעניין **קמר** (סע (י-ם) 4344-10-10) שלל בין הדין לעבודה את מלוא פיצויי הפיטורים מעובד של חברה שפוטר בגין שני מעשים, האחד, העובד הרים ילדה בת 4 מאורחי המלון, חיבק אותה ונשק לה על לחייה, והשני, העובד נישק עובדת של המלון על לחייה בלא הסכמתה.

שני מקרים אלה הם משקפים עבירות משמעת חמורות פחות מאשר המעשים והעבירות בהן הורשע המערער בענייננו.

124. פסק הדין הקרוב ביותר לענייננו הוא, ככל הנראה, פסק הדין של בית הדין לערעורים באוניברסיטה העברית בעניין **בן ארי** (ראו **כאן**): <https://www.huji.ac.il/huji/genderpsak.pdf>) שניתן בשנת 2011. גם שם דובר בפרשה עגומה שבמרכזה מעשי הטרדה מינית חמורים, תוך ניצול יחסי מרות בין מנחה

לתלמידותיו, במשך זמן רב. בעניין **בן ארי** הוטל על הנתבע על ידי ערכאת הערעור עונש של פיטורים אך לא נשללה ממנו הזכות לפיצויי פיטורים. למעשה, בית הדין לערעורים לא דן בשאלה זו אלא ציין כי:

“על אף קביעתנו שמעשיו של הנילון חמורים דיים כדי למנוע ממנו להמשיך ולשמש איש סגל באוניברסיטה העברית, לא מצאנו לנכון להעמיק את הפגיעה הכלכלית שגרמה לו ההעמדה לדין.” (עניין **בן ארי**, עמ' 10 לפסק הדין)

במובן אחד, פרשת **בן ארי** חמורה יותר מהפרשה בענייננו שכן שם הורשע המנחה בהטרדה מינית של שלוש סטודנטיות. מאידך, פרשת **בן ארי** חמורה פחות מהפרשה בענייננו, שכן ההרשעה שם עוסקת במקרה אחד שהגיע לכלל קיום יחסים אינטימיים, ובמקרים האחרים דובר על הצעות מיניות שנדחו. בענייננו, לעומת זאת, מדובר על קיום יחסים אינטימיים חוזרים ונשנים עם המתלוננת לאורך זמן רב. יתר על כן, בענייננו מדובר על מקרה שבו המערער כפה את רצונו על המתלוננת והכניע אותה למרות סירובה. כמו כן, בענייננו מדובר לא רק ב"איום" מרומז על פגיעה אקדמית אם המתלוננת לא תיכנע לדרישותיו המיניות, אלא בהתניה של התקדמות בשלבים השונים של הדוקטורט בתמורה לקיום היחסים האינטימיים.

בכל אופן, גם אם בעניין **בן ארי** בחר בית הדין לערעורים באוניברסיטה העברית שלא להעמיק את הפגיעה הכלכלית במערער, אני סבור כי במקרה דנן המסר שצריך לצאת מבית הדין הוא שאין להסתפק רק בעונש של פיטורים ויש להוסיף על כך שלילה חלקית של פיצויי הפיטורים.

125. לסיכום, לאור הנסיבות החמורות של מקרה דנן, ולאחר שהבאתי בחשבון את נסיבותיו האישיות של המערער והשיקולים האחרים להקלה בעונש, אני סבור כי בנוסף לעונש הפיטורים מן הראוי לשלול 50% מפיצויי הפיטורים של המערער.

סיכום

126. על יסוד כל האמור אציע לחברי לדחות את ערעור המערער על הכרעת הדין ועל גזר הדין ולקבל באופן חלקי את ערעור המשיבה על גזר הדין ועל קולת העונש, כך

שבנוסף לעונש הפיטורים שהושת על המערער על ידי בית הדין קמא ישללו ממנו גם 50% מפיצויי הפיטורים להם הוא היה זכאי.

127. אציע לחברי להורות גם שפסק הדין יהיה פומבי בציון שמו של המערער, אך תוך הסתרת שמה של המתלוננת בהתאם לקביעתו של בית הדין קמא.

נציגת הציבור, עו"ד דליה טל:

אני מסכימה לדחות את ערעור המערער על הכרעת הדין ועל גזר הדין ולקבל באופן חלקי את ערעור המשיבה על גזר הדין ועל קולת העונש, הכל כאמור בפסק הדין של יו"ר המותב ומנימוקיו.

ואולם בעוד חברי סבור כי אומנם לבית דין זה יש סמכות להורות על שלילת פיצויים כולם או חלקם בניגוד לעמדת בית הדין קמא, אך מביע ספק לגבי התקיימות התנאים שבסעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים, אני לעומת זאת השתכנעתי כי אכן לבית דין זה יש סמכות להחליט על שלילת פיצויים כולם או חלקם וכי בעשותו כן על קופת הגמל לנהוג לפי פסק זה והוראות סעיף 16 הנ"ל מתקיימות במלואם.

סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים אכן קובע כי עובד לא יהיה זכאי לפיצויים אם פוטר בנסיבות שעל פי הסכם קיבוצי... – מצדיקות פיטורים ללא פיצויים. בית הדין קמא קבע כי לא הוכח בפניו קיומו של הסדר או הסכם קיבוצי אשר מסדיר את מנגנון שלילת הפיצויים.

לדעתי אין לקבל קביעה זו, שכן במקרה דנן יש לראות את התמונה בכללותה ואשר על פיה ברור ואין חולק כי תקנון המשמעת על פיו פעל בית הדין קבע מפורשות בסעיף 4.1.7 (לתקנון הישן) כי בית הדין מוסמך להחליט על פיטורים עם או בלי שלילת פיצויים. שאלה נפרדת הינה, אם די בכך שבית הדין יחליט על שלילת פיצויים או שמא יש צורך בנדבך נוסף, דהיינו בהסכם או בהסדר קיבוצי או בהחלטת בית הדין לעבודה על מנת שהחלטתו של בית דין זה תיכנס לתוקף. על פניו ניראה שאכן זה המצב, ואילו תקנון המשמעת היה מקבל תוקף של הסכם קיבוצי היתה אי הבהירות נמנעת והיה ברור שאין צורך בנדבך נוסף כאמור ואולם תקנון המשמעת במקרה דנן לא נירשם כהסכם קיבוצי.

יחד עם זאת הביאה המשיבה בפנינו את תקנות קופת הגמל לפיצויים שנרשמו כהסכם קיבוצי ובהם נאמר בסעיף 43 באופן שאינו משתמע לשתי פנים:

“נשללה בפסק דין מהחבר הזכות לפיצויים ... תשלם הקופה .....”

דהיינו, הצדדים להסכם קיבוצי הסכימו באופן חד משמעי שאם הטריבוניל המוסמך פסק שהחבר אינו זכאי לפיצויי פיטורים הרי שהקופה חייבת לכבד פסיקה זו ואסור לה לשלם לחבר את מה שנשלל ממנו בפסק דין תקף. שכן, ממה נפשך, אם פסק הדין ניתן בסמכות הרי יש לקיימו, ואם ניתן שלא בסמכות, הרי שניתן לבטלו.

הגם שהוראות תקנון המשמעת עצמו לא נרשמו כהסכם קיבוצי, הרי כל עוד סכומי הפיצויים להם היה זכאי חבר הסגל הופקדו בקופת גמל לפיצויים שתקנונה נירשם כהסכם קיבוצי – מתמלאים הוראות סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים. אינני מתייחסת בנקודה זו לשאלה, מהו הדין כאשר כספי הפיצויים אינם מופקדים בקופת גמל שכן סוגיה זו אינה רלבנטית לעניינינו.

לסיכום, יש לקבל את ערעור המשיבה בנקודה זו ולקבוע שיש סמכות לבית הדין להורות על שלילת פיצויים כולם או חלקם לחבר סגל שהורשע בעבירת משמעת וכי פסק דין זה עולה בקנה אחד עם סעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים כל עוד כספי הפיצויים מופקדים בקופת גמל לפיצויים.

חבר המותב, פרופ' ארנון לוטם:

אני מסכים לדחות את ערעור המערער על הכרעת הדין ועל גזר הדין ולקבל באופן חלקי את ערעור המשיבה על גזר הדין ועל קולת העונש, כמפורט וכמנומק בפסק הדין של יו"ר המותב פרופ' אברהם טבח.

באשר לשאלה אם התקיימו התנאים בסעיף 16 לחוק פיצויי פיטורים המאפשרים שלילה חלקית או מלאה של פיצויי הפיטורים, אני מצרף את דעתי לדעתה של נציגת הציבור עו"ד דליה טל.

הוחלט פה אחד לדחות את ערעור המערער על הכרעת הדין ועל גזר הדין ולקבל באופן חלקי את ערעור המשיבה על גזר הדין ועל קולת העונש, כך שבנוסף לעונש הפיטורים שהושת על המערער על ידי בית הדין קמא ישללו ממנו גם 50% מפיצויי הפיטורים להם הוא היה זכאי.

פסק הדין יהיה פומבי בציון שמו של המערער, אך תוך הסתרת שמה של המתלוננת בהתאם לקביעתו של בית הדין קמא.

ניתן היום, 13.2.2024, ד' באדר א' התשפ"ד, בהיעדר הצדדים.

פרופ' ארנון לוטם
חבר המותב

עו"ד דליה טל
חברת המותב

פרופ' אברהם טבח
יו"ר המותב

פסקי דין שאוזכרו:

1. ע"פ 125/50 יעקובוביץ' נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד ו(1) 514.
2. ע"פ 9352/99 מורד יומטוביאן נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(4) 632.
3. ע"פ 4327/12 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 05/06/13).
4. ע"פ 502/10 מחמוד מחאמיד נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 22/10/12).
5. ע"פ 5550/98 יעקוב גל-אור נ' מדינת ישראל (24.1.1999).
6. ע"פ 3/88 אזוט נ' מדינת ישראל, מג (1) 867.
7. ע"פ 3725/91 בכרך נ' מדינה ישראל, פ"ד מה(5) 401.
8. בג"ץ 1299/05 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה, (23.1.07).
9. ע"פ 3372/11 משה קצב נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 10.11.2011).
10. ע"פ 4912/91 ירון תלמי ואח' נ' מדינת ישראל, מח (1) 581.

11. בג"צ 20/50 שוורץ נ' נשיאות בית הדין הצבאי העליון פד"י ד' 185.
12. ע"פ 121/52 אפשטיין נ' היועץ המשפטי לממשלת ישראל, פ"ד ז 169 (1953).
13. עע"א 1613/91 ארכיב נ' מדינת ישראל פ"ד מו (2) 765.
14. ע"פ 4603/17 דוד אדרי נ' מדינה ישראל (פורסם בנבו, 16.07.2019).
15. בג"צ 2355/98 סטמקה נ' משרד הפנים, פ"ד נג (2) 728.
16. ע"ע (ארצי) 214/06 אלוניאל בע"מ נ' אלכסנדר צ'רניאקוב (פורסם בנבו, 31.05.2007).
17. ע"ע (ארצי) 64473-05-22 בוריס שימשילשילי נ' נ.ב. מאפיית אבגר 2000 בע"מ, (פורסם בנבו, 6.8.2023).
18. עש"מ 1827/02, אברהם ספיר נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 21.03.2002).
19. עש"מ 1928/00 מדינת ישראל נ' עמוס ברוכין פ"ד נד (3) 694.
20. ע"פ 2695/93 יוסי שירי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 28.7.1993).
21. עש"מ 6713/96 מדינת ישראל נ' זוהר בן אשר, פ"ד נב (1) 650.
22. סעש (חי') 21561-12-16 מימון פריינטה – מסיעי כפירים בע"מ (פורסם בנבו, 19.2.2019).
23. ס"ע (י-ם) 4344-10-10, סאמי קמר – אל-רוב מלונות יוקרה (1993) בע"מ (פורסם בנבו, 9.1.2013).
24. בית הדין לערעורים של עובדי הסגל האקדמי של האוניברסיטה העברית בירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים נ' פרופ' אייל בן ארי, (ניתן ביום 31.7.2011).